
DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE İKTİDAR- MUHALEFET İLİŞKİLERİ

*Mustafa ALBAYRAK * Kırıkkale Üniversitesi*

GOVERNMENT-OPPOSITION RELATIONS DURING THE DEMOCRAT PARTY YEARS (1950 -1960)

Abstract

The Democrat Party was established with a liberal and democratic rhetoric after the Second World War. During the period of 4 - years opposition, the part enjoyed a considerable support from the circles, which were not happy about the war-time policies, freedom-requesting liberals of the country, the media, a large part of intellectuals, workers and the rural people, against the 27 years -old government of the Republican People's Party (CHP).

The Democrat Party came to power in 1950 elections, and after 4 years of successful governance of the country, it further increased its votes in 1954. After facing several domestic and external problems, the party lost some support due to oppositional pressures, and was not able to prevent social conflicts because of its inability to solve the inter-institutional problems. In all three periods of incumbency, the government-oppositional relations have been rough, except short periods blossoming optimism.

Key Words : Adnan Menderes, Celâl Bayar, İsmet İnönü, Osman Bölükbaşı, Republican People's Party, Democrat Party, Freedom Party, Party of the Nation, National Opposition Front, Motherland Front.

* Yrd. Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi Öğretim Üyesi.

Özet

Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, liberal ve demokratik bir söylemle kurulmuştur. Dört yıllık muhalefet döneminde, yirmi yedi yıl süren Cumhuriyet Halk Partisi iktidarından özellikle bu savaş sırasındaki politikalarından rahatsızlık duyanlarla, Türkiye’de daha çok özgürlük isteyen liberaller, basın mensupları, aydınların bir bölümü, işçiler, kırsal kesimde yaşayanlar tarafından büyük bir destek görmüştür.

1950 yılında yapılan genel seçimlerle iktidara gelen ve dört yıllık başarılı bir dönemden sonra, 1954 yılında büyük çoğunlukla iktidar olan DP, bazı iç ve dış sorunlar nedeniyle siyasi güç kaybına uğramış, 1957 yılında yapılan genel seçimlerden sonra ise özellikle muhalefetin baskıları, kurumlar arasındaki sorunları çözememesi nedeniyle, toplumsal çatışmalara engel olamamıştır. Demokrat Parti’nin her üç döneminde de iktidar muhalefet ilişkileri, kısa süren bahar havaları bir yana bırakılırsa, çok sert bir hava içinde geçmiştir.

Anahtar kelimeler : Adnan Menderes, Celâl Bayar, İsmet İnönü, Osman Bölükbaşı, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Hürriyet Partisi, Millet Partisi, Millî Muhalefet Cephesi, Vatan Cephesi.

Türkiye’de yeniden çok partili siyasal düzene geçildikten sonra, 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulan Demokrat Parti, dört yıllık başarılı bir muhalefet döneminden sonra, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan ilk serbest seçimler sonrasında iktidarı devralmıştır. Ancak bu olay öncesindeki Türkiye’nin beş yıllık gelişme çizgisini kısaca bilmekte yarar vardır.

Giriş

Türkiye’de, yaklaşık olarak yirmi beş yıl boyunca iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren büyük yenilikleri gerçekleştirmiş, Türk devriminin her aşamasında yer almış, otoriter ve asker- sivil –bürokrat işbirliğine dayanan bir yapısal görünüm sergilemişti. Bu parti 1945 yılında yeniden çok partili düzene geçildiği zaman, bu yapısal görünümünü korumakta ve adeta kendini devletle özdeş saymaktaydı. Millî Şef İsmet İnönü döneminde (1938-1946), özellikle İkinci Dünya savaşı’nın koşulları gereği toplumsal, siyasal ve ekonomik anlamda uygulanan aşırı otoriter politikalar, toplumun büyük çoğunluğunda bu partiye karşı olumsuz bir bakış açısının oluşmasına neden olmuştu. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının, bu dönemde çıkardığı Millî Korunma ve Varlık Vergisi Kanunlarının getirdiği müdahale ve sınırlamalar, ekonomik yaşama egemen olan gayri millî burjuvazi ile yeni gelişmekte olan Millî burjuvazinin rahatsızlığına neden olmuştur. Ayrıca bu dönem içinde yürürlüğe ko-

nulan Toprak Mahsulleri Vergisi, Türkiye nüfusunun en büyük bölümünü oluşturan ve zaten kendi geçimini sağlamaktan çok uzak olan köylü kesimine büyük sıkıntılar yaşatmış ve bu kesimin tepkilerine neden olmuştu¹.

Bütün bunların yanı sıra, polis yetki yasaları, basın üzerindeki sınırlamalar, üniversite yasası, bürokratik baskılar, Cumhurbaşkanlığı ile Parti Başkanlığı görevlerinin tek bir kişide toplanmasının yarattığı sorunlar, Toprak Reformu Kanunu'nun büyük toprak sahiplerine yönelik olduğu yolundaki yanlış algılamalar, 1950 öncesindeki seçim yasası ve 1946 genel seçimlerindeki yolsuzluklar ve benzeri uygulamalar varolan olumsuzlukları arttırmıştı².

İktidar partisi olan CHP, 1950 yılına kadar bu olumsuzlukları düzeltmek doğrultusunda önemli bir çaba içine girmiş, başta basın yasaları olmak üzere anti-demokratik olduğundan şikayet edilen, polis yetki yasası gibi bir çok yasaları ve bu arada seçim yasasını değiştirmiş, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri ve Millî Korunma Kanunlarının uygulamalarına son vermişti. Ayrıca bazı kesimlerin şikayet konusu ettikleri Köy Enstitüleri hakkında yeni bir düzenlemeye gidilmiş, Ankara'da bir İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip kursları açılmış, ilkokullarda isteğe bağlı olarak din derslerinin okutulmasına karar verilmiş, tarihi değeri olduğu gerekçesiyle bir çok türbe devlet törenleriyle ziyarete açılmış, hatta ünlü ozan Nazım Hikmet Ran'ı kapsamı dışında bırakan bir genel af yasasını çıkarmıştı. Bütün bunlara ek olarak Toprak Reformu yasasında-aradan daha beş yıl bile geçmeden- büyük toprak sahipleri lehine önemli düzenlemeler yapılmıştı. Dış politikada ise, Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir politika anlayışına yönelen iktidar, İsrail Devleti'ni tanımış, Uluslar arası Para Fonu ve Dünya Bankası'na üye olmuştu³.

Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği zorlukları hâlâ yaşamakta olan otoriter bir tek parti yönetiminin yarattığı koşullar içinde kurulmuştur. Demokrat Parti muhalefet yıllarında, dikkate değer bir mücadele vermiş, bu mücadele kimi zaman iktidar partisi ile çok keskin virajların dönülmesi, kimi zaman da uzlaşma yoluyla daha sakin bir ortamda yürütülmüştür. Demokrat Parti, o yıllara kadar tek parti iktidarının görmezden geldiği, ya da zamansız olarak algıladığı yukarıda sözü edilen bir çok soruna çözüm öngören önerilerini önce programına koymuş, daha sonra da bu doğrultuda iktidar ile mücadele etmeye başlamıştır. Örneğin; o zamana

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için : Mustafa Albayrak , Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Ankara, 2004.

² A. g.e.

³ A.g.e.

kadar üzerinde fazla durulmayan bireysel özgürlükler, basın özgürlüğü, grev hakkı, bürokrasinin azaltılması, anti-demokratik yasaların kaldırılması, ekonomik liberalizm, üniversite özerkliği, özel girişime öncelik verilmesi, yabancı sermayeye önem verilmesi, üretim hayatına devlet müdahalesinin azaltılması, devlete ait kurumların uygun koşullarla özel kesime devredilmesi, gibi pek çok konu ön plana çıkarılmıştır.

Demokrat Parti, beş yıl boyunca yaptığı muhalefet döneminde, Atatürk'ün son Başbakanı olan Celâl Bayar ve bu partiyi tercih eden Millî Mücadele'nin tanınmış simalarından, Örneğin; Mareşal M. Fevzi Çakmak, General Ali Fuad Cebesoy, Fahri Belen, Ali İhsan Sabis gibi kişilerin yanı sıra; Atatürk'ün özel doktoru olan Prof. Dr. Nihat Reşat Belger, ünlü yazar Halide Edib Adivar, Cumhuriyet Gazetesi sahibi ve baş yazarı Nadir Nadi Abaloğlu, gibi bir çok sivil aydını da yanına alarak partisini güçlendirmiştir.

Demokrat Parti, muhalefet döneminde kendi içindeki iç çekişmeleri ve radikal kişileri de, büyük siyasi kayıplar pahasına partiden uzaklaştırmakta sakınca görmeyerek, halka güven duygusu vermeye özen göstermiştir. Özellikle muhalefet yıllarında "*Hürriyet Misakı*" ve "*Millî Teminat Misakı*" (*) ile gösterilen direniş ve iktidar ile muhalefet arasında Cumhurbaşkanı İnönü'nün yayınladığı 12 Temmuz Beyannameyi bu güvenin oluşmasında etkili olmuştur.⁴

Bütün bu önlemler 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde ürününü vermiş ve Demokrat Parti, kurucularının bile beklemediği, % 53.59 oranında oy oranı ile 408 milletvekili kazanarak iktidara gelmiştir. Bu genel seçimler sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, 69'u C.H.P.'den, 1'i Millet Partisi'nden ve 9'u da bağımsızlardan olmak üzere toplam 79 muhalif milletvekili girebilmiştir⁵. Başka bir deyişle, ilk serbest seçimler sonucunda TBMM'de, sözde çok partili ancak siyasal güç anlamında tek partili bir yapı ortaya çıkmıştır.

Türk siyasi tarihinde yaklaşık olarak on yıl boyunca devam eden bu süreçteki iktidar muhalefet ilişkileri üç ana başlık altında incelenebilir.

I – (1950- 1954) Döneminde İktidar-Muhalefet İlişkileri

Genel seçimlerde büyük bir hayal kırıklığına uğrayan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, seçimlerden hemen sonra, 16 Mayıs 1950 Salı günü, Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl Bayar'ı Köşke davet ederek, kendisinden bir an

(*) CHP iktidar bu belgeye "*Millî Husumet Misakı*" adını vermişti. M.A.

⁴ A.g.e.

⁵ Ayın Tarihi, Sayı:198, Mayıs 1950.

önce hükümeti kurmasını istemiştir. Zira genel seçimlerde Başbakan Prof. Dr. M. Şemsettin Günaltay dışındaki kabine üyelerinin hiç birisi milletvekili seçilememiş, bu durum İnönü ve arkadaşlarını çok üzmüştü. İnönü, belki de seçim sonuçlarından duyduğu hayal kırıklığı nedeniyle, bir an önce iktidarı devretmek istemişti.

Demokrat Parti Genel Başkanı Bayar, Cumhurbaşkanı İnönü'nün bu acelesi karşısında, kendisine kısa bir süre izin verilmesini istemiş ve ardından da çalışmaya başlamıştır. Cumhurbaşkanı adaylığı için basında çıkan haberlerin aksine, D.P. Meclis Gurubu, 20 Mayıs 1950 tarihinde, oylamaya katılan 379 milletvekilinden 345'ini oyu ile Celâl Bayar'ın Cumhurbaşkanlığına seçmiştir ⁶. 22 Mayıs'ta açılan Türkiye Büyük Millet Meclisinde ise 453 milletvekilinin katıldığı oylamada, D.P. adayı Celal Bayar, 387 oy ile Cumhurbaşkanlığına, İçel milletvekili Refik Koraltan da, 385 oyla TBMM Başkanlığına seçilmişlerdir ⁷.

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Adnan Menderes'in, D.P.'nin kurucularından ve en önemli ideologu olan Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü'nün Başbakan adayı yapılması yolundaki ricası karşısında, basında beklenenin aksine, Başbakanlık makamına Köprülü'yü değil de, Adnan Menderes'i tercih etmesiyle, önemli bir sürpriz yaşanmış oldu ⁸. Cumhurbaşkanı Bayar'ın bu tercihinin, Prof. Köprülü'de de büyük bir hayal kırıklığı yarattığını anlamak çok zor değildir. Zira daha sonraki yıllarda Cumhurbaşkanı Bayar, sürekli olarak hep "*Başvekili Adnan Menderes*"in yanında yer alacak ve özellikle de 1955'ten sonra D.P. içinde başlayan düşünce ayrılıklarını bahane eden Prof. Köprülü ise, bir süre sonra partisinden ayrılacaktı. Zira bu ikili arasındaki ayrışma, beş yıllık süre içinde, bir zamanlar Bayar ile İnönü arasındaki rekabet ile karşılaştırılabilecek kadar derinleşecekti.

Başbakanlığa atanan Adnan Menderes, 51 yaşında, son derece hırslı, uzun yıllar Cumhuriyet Halk Partisi içinde istediği yere gelemediğinden ötürü, İnönü'ye karşı bir sempati duymayan, ancak oldukça önemli siyasi deneyim ve birikime sahip bulunan bir kişilikti. Bu nitelikleri onun on yıllık iktidarı döneminde eski Genel Başkanı İnönü ile olan ilişkilerinde belirleyici olacaktı.

Kendisine görev verildiği gün, 22 Mayıs'ta kabinesini açıklayan Başbakan Menderes'in kabinesinde daha önceki dönemde aradığını bulamayan ve İnönü ile uzlaşmadığı bilinen bazı isimlere de yer vermesi dikkati çek-

⁶ Cumhuriyet, Vatan, Zafer, 21 Mayıs 1950).

⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD), Dönem: IX, Cilt:1, 22 Mayıs 1950.

⁸ Celâl Bayar, Başvekilim Adnan Menderes, (Derleyen: İsmet Bozdağ), İstanbul, 1969, s. 103.

mekte idi. Örneğin; Mustafa Kemal Atatürk'ün özel doktoru Prof. Dr. Nihat Reşat Belger Sağlık Bakanı, Refik Şevket İnce Millî Savunma Bakanı, Emekli General Fahri Belen Bayındırlık Bakanı olarak görev almışlardı ⁹. Bu durum, iktidar-muhalefet ilişkilerinin ilerideki günlerde oldukça gergin geçeceğinin ilk işaretleri olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sonuçları alınır alınmaz, C.H.P. lideri İnönü, Cumhurbaşkanı Bayar'ı kutlamış ve C.H.P. Grubu da, D.P.'lilerin 1946'daki Cumhurbaşkanlığı seçimi sonrasında yaptıklarının aksine olarak, Bayar TBMM'ne geldiği zaman ayağa kalkarak kendisini selamlamışlardı ¹⁰. Artık yalnızca partisinin Genel Başkanlığını değil, Gurup Başkanlığını da üstlenen İnönü, Bayar'a gösterdiği sıcak ilgiyi, o günlerde yayınladığı bildiride ;

"Vatanımızda birlik ve düzenliğin kurulması bizim parti mülahazalarımızın üstündedir" diyerek, genel seçimlerin sonuçlarına saygı duyulmasını isteyecekti ¹¹.

Ana muhalefet partisinde bu gelişmeler olurken, D.P.'de de, parti programına uygun olarak *, Cumhurbaşkanlığı makamına getirilen Genel Başkan Bayar'ın yerine, 9 Haziran'da Başbakan Menderes seçilmiştir ¹². Bu gelişme, Başbakanlık görevine atanan Adnan Menderes açısından ikinci önemli adım olarak kabul edilebilir ki, onun parti içindeki konumunun giderek güçlenmesinde sanılandan daha etkili olmuştur.

Demokrat Parti Genel Başkanı ve Başbakan Adnan Menderes'in iktidarının ilk günlerinde *"devr-i sabık yaratmayacakları"* yolundaki açıklamalarına karşılık, ana muhalefet partisi C.H.P. lideri İsmet İnönü, *"İktidardan tek istediğimiz şey, bizim iktidarda iken verdiğimiz emniyetin bize verilmesidir "* ¹³, diyerek birbirlerine ılımlı mesajlar vermişlerdi.

Başbakan Menderes, 28 Mayıs 1950 tarihinde, önce D.P. meclis Grubuna sunduğu hükümet programında; tek partili dönemin politikalarını ağır bir dille suçlamış ve kendilerinin, özellikle ekonomik anlamda serbest ve özel sektör ağırlıklı bir ekonomik politika izleyeceklerini, üretimi arttırarak ülkenin refah düzeyini yükselteceklerini, *"üretim hayatını devletin zararlı müdahalelerden ve her çeşit bürokratik engellerden kurtaracaklarını"*, ana sanayiye

⁹ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti...,ss. 182-183.

¹⁰ A.g.e.,s. 182.

¹¹ Cumhuriyet, 24 Mayıs 1950.

(*) D.P. Tüzüğü'nün 18. maddesine göre; Cumhurbaşkanlığına seçilen kişi, parti genel başkanlığından çekilmiş sayılıyordu. Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Ankara, 1949, s.13.

¹² Albayrak, a.g.e.,s. 183.

¹³ Ulus 28 Mayıs 1950.

yönelik olanlar dışındaki devlet işletmelerinin, belli bir plan dahilinde özel sektöre devredileceğini, devlet tekelliliğinin en aza indirileceğini, üretim artışını engelleyen vergilerin yeniden düzenleneceğini, ziraat kredilerin artırılarak teknik tarıma geçileceğini, karayolu ve sulama işlerine önem verileceğini belirtmiştir ¹⁴. Başbakan aynı konuşmasında;

"İşçilere içtimai nizam ve iktisadi ahengi bozmamak şartıyla grev hakkının verileceğini", "Millete mal olmuş inkılâpların korunacağını", "Tek parti devrinden kalma anti-demokratik kanunların kaldırılacağını", bürokrasi üzerindeki baskıların yokedilerek, bu kesimin haklarının korunacağını, "ırkçılık, irtica ve komünizm gibi aşırı akımlarla mücadele edileceğini", dış politikada ise Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve İngiltere gibi büyük devletlerle olan ittifaklara bağlı kalınacağını ve barışçı bir dış politika izleneceğini açıklamıştır ¹⁵.

Başbakan Menderes'in hükümet programı daha parti meclis grubunda kendi milletvekillerinin çok sert eleştirilerine uğramış, program üzerinde elliden fazla milletvekili söz almıştır. D.P.'nin muhafazakar kanadına mensup olan bazı milletvekilleri bu programın din, dil, irtica, ırkçılık, ezanın Arapça okunması, Halkevlerinin yeniden düzenlenmesi, Müslüman devletlerle daha sıkı işbirliğine gidilmesi gibi konulardaki yetersizlikler nedeniyle, programa eleştirilerde bulunmuşlardır. Partinin daha liberal kanadına mensup olanlar ise, bir an önce anti-demokratik yasaların kaldırılması, özel girişime daha fazla yer verilmesi, daha önceki dönemde işkence yapan ve partizanca davranan bürokratlardan hesap sorulması, ırkçılık, komünizm, irtica ve hayat pahalılığı ile mücadele edilmesi, işçi haklarına öncelik verilmesi gibi konular üzerinde programda eksiklikler olduğunu öne sürmüşlerdir ¹⁶.

Başbakan Menderes bütün bu eleştirilere verdiği yanıtta, bu konuşmaları yapan milletvekillerinin sözünü ettikleri ayrıntılara girmemesinin nedeni, bu konuları önemsemediğinden kaynaklanmadığını, hepsinin önemli olduğunu ancak bu ayrıntıların yer alması durumunda hükümet programının, 300-500 sayfalık bir kitap tutacağını, kendisinin bu şekilde uzun bir program yapmak yerine, daha kısa bir programı tercih ettiğini söylemiştir. Başbakan aynı konuşmasında; *"devr-i sabık yaratmamak"* cümlesine de açıklık getirerek, eski iktidar döneminde *"Kanunen sui(kötü) işlemi olan insanları ellerini kollarını sallayarak bu memlekette dolaşmağa terk etmek..."* gibi bir tutum içinde olmayacaklarını, bu şekildeki bürokratların cezalandırılacağını, daha önceki iktidar döneminde bir İlahiyat Fakültesi ile bir İmam-Hatip Okulu

¹⁴ Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları (DPMGGMZ), Dönem:IX, Cilt:1 Mayıs 1950, s.1-8.

¹⁵ A.,g.z., s.9 .

¹⁶ A.g.z., ss. 22-161.

açıldığını ancak bunların sayılarının arttırılacağını, ilkokullarda üçüncü sınıfa kadar isteğe bağlı olarak okutulan din derslerinin, İlk ve Ortaokullarda zorunlu hale getirileceğini, "dinin Komünizme karşı bir engel olduğuna" inandıklarını ve Anayasanın değiştirilmesi konusunu ele alacaklarını, Arapça'ya gereken önemin verileceğini belirtmiştir. ¹⁷

Başbakan Menderes, hükümet programını 31 Mayıs 1950 tarihinde TBMM'ne sunmuştur. Hükümet programı üzerinde söz alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, C.H.P. iktidarını sert bir dille eleştirdikten sonra, eski dönemden kalma "Vatandaş ve insan haysiyet ve şerefine muhalif hak ve hürriyetine muhalif bütün" sınırlamaları kaldıracaklarını ifade ederek, Menderes'in bu programını "Büyük bir inkılâp olduğunu gösteren tarihi bir vesika" olarak nitelendirmiştir ¹⁸. Meclise D.P. listesinden giren İzmir milletvekili ünlü yazar Halide Edib Adıvar ise konuşmasında, 14 Mayıs 1950 tarihinde alınan seçim başarısından övgüyle söz ettikten sonra, "14 Mayıs'ın Millî bayram Günü" ilan edilmesini önermiştir ¹⁹.

Hükümet programı konusundaki görüşmeler 2 Haziranda giderek sertleşmiş, iktidar ile muhalefet arasında karşılıklı ağır suçlamalar yapılmış, C.H.P. Grup Başkan Vekili Faik Ahmet Barutçu'ya oturumu yöneten başkanın söz vermemesi, aynı partiden Feridun Fikri Düşünsel'in tepki göstermesine neden olmuş, gerginliğin daha da artması üzerine, C.H.P.'li milletvekilleri iktidarı protesto ederek, meclis toplantı salonunu terk etmişlerdi ²⁰. Daha ilk günlerde yaşanan bu protesto olayı, iktidar ile ana muhalefet partisi arasında gelecekte çetin bir mücadelenin yaşanacağına işaret etmekte idi.

Millet Partisi'nin tek temsilcisi olarak meclise giren Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı ise, C.H.P. iktidarını, belki de Demokratlardan daha ağır bir dille suçlamış ;

"Uzun seneler devam eden diktatörlük idaresini yıkmak için, Türk Milletinin beş seneden beri yaptığı mücadele 14 Mayıs tarihinde tetviç edilmiştir... Millet, bu naçiz hizmetkârlarını milletin karşısında şahin durumuna sokan bu mevzuat ortadan kaldırılmadıkça, demokrasi inkılâbı tamamlanmış olamaz.." ²¹, diyerek

¹⁷ A.g.z., ss. 217-234.

¹⁸ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: I, 29 Mayıs 1950, ss. 95-97.

¹⁹ A.g.z., s. 97.

²⁰ A.g.z.,s. 143.

(*) Benzeri bir olay, CHP iktidarı öneminde 22 Kasım 1946 tarihli TBMM toplantısında, C.H.P.'li Feridun Fikri Düşünsel ile D.P.'li Ahmet Veziroğlu arasında yaşanmıştı. Ahmet Veziroğlu, kendisine söz vermeyen C.H.P.'li Başkana ;

"-Reis Bey iç tüzüğe aykırı hareket ediyorsunuz ! " diye tepki göstermiş, ancak Düşünsel bu uyarıyı dikkate almamış, D.P.'liler durumu protesto ederek, meclis salonunu terk etmişlerdi. Şimdi ise durum tersine dönmüştü. Meclise çok büyük bir çoğunlukla giren D.P., adeta bu olayın karşı-

yeni iktidara olan desteğini belirtmişti. Ancak Bölükbaşı'nın beklentilerine uygun gelişmeler olmayınca, bu defa Bölükbaşı, iktidarın en sert muhaliflerinden biri olacaktı.

Başbakan Menderes'in ilk hükümeti TBMM'den 282 olumlu oyla güven almış, ancak bu oylamaya muhalefetle birlikte katılmayanların sayısı 192'yi bulmuştur ki, bunlardan 126'sı D.P. milletvekili idi ²². Bu sonuç, Başbakan Menderes'i de kendi partisi içinde oldukça zor günlerin beklediğini göstermekteydi. Kısacası; iktidar ile muhalefet arasında yaşanan bu gerginlik, daha sonraki günlerde de sertleşerek devam edecekti.

Bu gerginliğin yaşandığı günlerde eski C.H.P.'nin son Başbakanı Prof. Dr. Şemsettin Günaltay, daha ilk günlerinde D.P. iktidarını "Diktatörlüğe gitmekle" suçlamış, bu iktidarla "ölünceye kadar çarpışacağını" söyleyerek, "aydın gençliği" hükümeti kınamaya davet etmişti. C.H.P. lideri İsmet İnönü de, "iktidarı şiddet yolunda" olmakla suçlamıştı ²³. Bu gerginlik giderek tırmanırken, genel seçimlerin yapıldığı gün, C.H.P.'nin kaybettiği yolundaki söylentileri üzerine, bazı generallerin Çankaya Köşkü'ne giderek Cumhurbaşkanı İnönü'ye, "Bir emirlerinin olup, olmadığı"ni sordukları yolunda basında haberler çıkmıştı ²⁴. İnönü tarafından yalanlanan ²⁵, haberin kaynağı olarak gösterilen Hürriyet Gazetesi Ankara Muhabiri Emin Karakuş'un da anılarında doğrulamadığı ²⁶ bu haber, zaten ağır olan siyasi havayı daha da gergin bir hale getirecekti. O günlerde subayların İnönü'ye gördükleri yerde sevgi gösterilerinde bulunmaları ve selam vermeleri, bu şekilde bir söylentinin çıkmasında etkili olmuştu ²⁷.

Bu kuşkuvarın yaşandığı günlerde ortaya atılan başka bir iddia ise, durumun daha da karmaşık bir hal almasına neden olmuştur. Bu olay, 5 Haziran 1950 tarihinde, D.P. Ankara milletvekili Seyfi Kurtbek'in, büyük bir telaş içinde Başbakan Menderes'e giderek, 8-9 Haziran gecesi askerlerin bir "hükümet darbesi" yapacaklarını haber vermesi üzerine başlamıştır. Haberi alan

ğını alırcasına, o günkü oturumu yöneten Meclis Başkanı Düşünsel'in, CHP'li Barutçu'ya söz verilmemesine tepki göstererek, aynı sözlerle;

"-Reis Bey iç tüzüğe aykırı hareket ediyorsunuz ! " şeklinde uyarıda bulunmuştu. TBMMTD, Dönem:IX,Cilt: 1, 29 Mayıs 1950, s. 143. Faik Ahmet Barutçu, Siyasi Anılar (1939-1954), İstanbul, 1977,s.439.

²¹ TBMMTD,Dönem: IX, Cilt: 1, ss.54-58.

²² A.g.z,ss. 144-147.

²³ Barutçu ,a.g.e,s. 440.

²⁴ Tekin Erer, On Yılın Mücadelesi, İstanbul, 1963, s. 34.

²⁵ Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye, İstanbul, 1970,ss . 347-348.

²⁶ Emin Karakuş, 40 Yıllık Bir Gazeteci Gözüyle İşte Ankara, İstanbul, 1977,ss. 168-169.

²⁷ Barutçu ,a.g.e,s. 67.

Başbakan Menderes, hemen Çankaya Köşkü'ne koşmuş ve durumu Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a iletmıştır²⁸.

Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında geçen özel görüşmeden sonra, 6 Haziran'da, adeta orduda bir "tasfiye" hareketi başlatılmış ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman, Askeri Şura'dan Orgeneral Salih Omurtak, Orgeneral Kâzım Orbay, Orgeneral Hakkı Akoğuz başta olmak üzere, ordu üst kademesinden on beş General ve Amiral ile 150 kadar Albay emekliye ayrılmışlardır²⁹. Bu darbe söylentilerinin gerçekliği bugüne kadar belgelendirilebilmiş değildir. Ancak o günlerdeki bu söylentiler DP iktidarına, Türk Silahlı Kuvvetlerinde Cumhurbaşkanı İnönü'ye aşırı bağlı bir kadronun tasfiye edilmesi fırsatını yaratmış olması bakımından önemlidir. Bu değişiklik ile Genelkurmay Başkanlığı'na Orgeneral Nuri Yamut, İkinci Başkanlığa Korgeneral Şahap Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na Vekaleten Muzaffer Göksenin atanmışlardır³⁰. Bu değişiklikler sırasında Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordu Komutanları da Yüksek Askeri Şura'ya alınarak, yerlerine yenileri atanmıştır. Bu değişiklikleri Millî Savunma Bakanı Refik Şevket İnce, "kanunların hükümete verdiği yetkinin kullanılmasından başka bir şey olmadığı" şeklinde yorumlamıştır³¹.

Hükümetin bürokratik kadroda da hızlı bir atama ve sürgün faaliyetine girişmesi, muhalefet çevrelerinde tepkiye neden olurken, memurlar arasında da tedirginliğin artmasına yol açmıştır. D.P.'nin muhalefet yıllarında bürokratlardan zarar gördüğünü iddia eden pek çok kişinin bu konuda hükümete şikayette buldukları, o günlerin gazetelerinden anlaşılmaktadır. Başbakan Menderes'in bu değişikliklerle ilgili olarak yapılan eleştirileri yanıtlarken, C.H.P. ile işbirliği eden Valiler başta olmak üzere, öteki bürokratlar hakkında gerekli cezaî işlemleri yapacaklarını açıklamasının hemen ardından³², 11 Haziranda dokuz Valinin yerine yenileri atanmışlardır. Askeri ve bürokratik kadrolarda yapılan bu değişiklikleri haklı bulan Cumhuriyet Gazetesi Sahibi, Başyazarı ve D.P. listesinden Muğla bağımsız milletvekili seçilen Nadir Nadi Bey, kendi köşesinde şöyle değerlendiriyordu;

*"Bir orkestrada bile Şef, tanımadığı ve güvenmediği sazları yenilemek imkânını daima elinde tutar. Millete karşı büyük bir sorumluluğu olan parti ise, böyle bir kaygıdan kendini nasıl âzade sayabilir?"*³³.

²⁸ Cem Eroğul, Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi, Ankara, 1970, s. 67.

²⁹ Cumhuriyet, 7, 8, 13 Haziran 1950; Erer, On Yılın Mücadelesi..., s. 33.

³⁰ Cumhuriyet, 13 Haziran 1950.

³¹ Karakuş, a.g.e.s. 169.

³² DPMGGMZ, Dönem: IX, Cilt:2, Haziran 1950, ss. 38-40.

³³ Cumhuriyet, 11 Haziran 1950.

Başbakan Menderes'in, parti grubunda yaptığı konuşmasında, C.H.P. lideri İnönü'nün "teminat isteriz" yolundaki sözlerine karşılık olarak;

"Bugüne kadar memleketin hürriyetini elinden alan onlardır ve hürriyeti getiren Demokrat Parti'dir..."³⁴ şeklindeki suçlamaları, iktidar- muhalefet arasındaki gerginliğin giderek artacağına bir başka işareti olacaktı.

Demokrat Parti Meclis Grubu, hükümet programına uygun olarak, 1950 Haziranında Türk Ceza Kanunu'nun Arapça ezan ve kamet okumayı suç sayan 526. maddesinin değiştirilmesini ve bu eylemin suç olmaktan çıkarılmasını öngören değişikliği, önce parti grubunda kabul etti. Bu değişikliği savunan milletvekillerine göre bu kısıtlama; "bugün için faydasız" ve "laikliğe de münafi (aykırı)"³⁵ idi. Demokrat Parti Grubunda bu değişiklik oy birliğiyle benimsendikten sonra, 16 Haziranda TBMM'nde görüşüldü ve C.H.P.'nin de desteğini alarak kabul edildi³⁶.

Günümüzde hâlâ tartışma konusu yapılan bu yasağın kaldırılmasından hemen sonra, daha karar resmen valiliklere bildirilmeden, imam ve müezzinlerin çoğu Arapça ezan okumaya başlamışlardı³⁷. Türk Ceza Kanunu'nda yapılan bu değişiklik, iktidar- muhalefet ilişkilerinde sanıldığı kadar önemli bir gerginliğe neden olmamış, daha da ötesi, C.H.P. Grubunun çoğunluğu ;

"Türkçe ezan okumanın bir hata olduğunu itirafa giderek, demokratların önerisini özlemle onamaya" karar vermiş ve değişikliğe olumlu oy kullanmıştı³⁸.

1950-54 döneminde iktidar-muhalefet arasındaki ilişkileri etkileyen önemli gelişmelerden biri de, ara seçimlerin bir yıl sonraya ertelenmesi ve yerel seçimlerde yaşanan gerginlikler olacaktı. 13 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye genelinde yapılan muhtar seçimlerinde, D.P.'nin 19.052 muhtarlık, C.H.P.'nin 13.152 muhtarlık, M.P.'nin ise 130 muhtarlık kazanmasının yarattığı tepkilerdir. D.P.'nin bu seçimlerde büyük farkla kazanmasına karşın, iktidar yanlısı basın bu sonucu yeterli bulmamış, örneğin; Son Posta'dan Selim Rağıp Emeç, 16 Ağustos 1950 tarihli "Müessif Bir Hadise" başlıklı yazısında D.P.'nin bu seçimleri "ezici bir çoğunlukla kazanamamış olmasını" eleştirmişti³⁹.

³⁴ DPMGGMZ, Dönem:IX, Cilt:2, 13 Haziran 1950, ss.54-55.

³⁵ A.g.z., s. 4-30..

³⁶ TBMMTD,Dönem: IX,Cilt: 1, 16 Haziran 1950,ss. 186-187.

(*) Bu oylamaya; C.H.P.'den İsmet İnönü, Cemal Reşit Eyüboğlu, Cedet Kerim İncedayı, Yusuf Ziya Ortaç, Hasan Reşit Tankut'un katılmadıkları anlaşılmaktadır. M.A.

³⁷ Metin Toker, Demokrat Partinin Altın Yılları, (1950-1954), Ankara, 1990, s.51.

³⁸ Barutçu, a.g.e.,s. 443.

³⁹ Rağıp Selim Emeç, "Müessif Bir Hadise", Son Posta, 16 Ağustos 1950,

3 Eylül 1950 tarihinde yapılan Belediye seçimleri öncesinde ise, İnönü'nün " siyasi emniyetlerinin tehlikede olduğunu ve memleketin baştan başa huzursuzluk içinde yaşadığını " açıklaması ve iktidarın TBMM'den izin almadan Kore'ye asker göndermesini eleştirmesiyle yine siyasi ortam gerginleşmeye başlamıştır ⁴⁰. Bu eleştirilere yanıt veren Başbakan Menderes, "Millî Şef hakkında halkın peşin bir hükmü olduğunu" savunarak, İnönü'nün partisinin başarısızlığını olağan bir sonuç olduğunu söylemiştir ⁴¹. Belediye seçimlerinde işi sıkı tutan Demokratlar, bu seçimlerde Türkiye genelinde 600 belediyeden, 560'ını kazanarak, "ezici bir çoğunlukla", yerel yönetimleri ele geçirmeyi başarinca, Başbakan Menderes, seçim sonuçlarından sonra basına verdiği demeçte ;

"Türk Milleti, Halk Partisi'ni 14 Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti; 3 Eylülde de muhalefetten tasfiye etti... " diyerek, sonuçlardan duyduğu mutluluğunu dile getirmişti ⁴².

Aynı yıl 15 Ekim 1950 tarihinde yapılması planlanan İl Genel Meclisi seçimlerinden bir gün önce, Malatya Belediye Başkanı'nın, İnönü'nün resmini duvardan indirmediği gerekçesiyle *, İçişleri Bakanı tarafından görevinden alınması, iktidar ile muhalefet arasında zaten varolan gerginliğin daha da tırmandırılmasında etkili olacaktı ⁴³. Bu gerginliğin tırmanmasında iktidar ve muhalefet yanlısı basın organlarının da büyük payı olmuştur. Örneğin; bu olaydan önce Vatan Gazetesi Sahibi ve Başyazarı Ahmet Emin Yalman, 12 Eylül 1950 tarihli yazısında İnönü'yü "Moskova'ya ümit verecek" bir dil kullanmakla suçlayarak, şöyle yazmıştı;

"Politika ihtirasının uçurumuna sükûtu ani ve korkunç olabilir ve millete ihanet hududuna bile varabilir. Bu istidat şimdiden belirmiştir..." ⁴⁴.

Malatya olayının ardından gazetesi Zafer Gazetesi Sahibi ve Başyazarı DP Ankara milletvekili Mümtaz Faik Fenik ise bu olayı değerlendirdiği "Kazan mı Kaldıracağız?" başlıklı yazısında, C.H.P.'lilerin davranışlarını Yeniçeri isyanlarına benzetmişti ⁴⁵.

⁴⁰ Muhalefette İsmet İnönü, Derleyen: Sabahat Erdemir, Cilt:I, (1950-1956), İstanbul ,1956, ss. 19-20.

⁴¹ Ayın Tarihi, Sayı:201, Ağustos 1950, s. 15-16.

⁴² Zafer, 4 Eylül 1950.

(*) D.P. İktidara geldikten sonra Devlet dairelerinde yalnızca Atatürk'ün resmini asılabileceği yolunda bir uygulamaya gitmişti. Millî Şef İnönü döneminde Atatürk'ün yanı sıra, İnönü'nün resimleri de duvarlara asılmakta idi. (M.A).

⁴³ Zafer ,15 Ekim 1950.

⁴⁴ Vatan, 12 Eylül 1950.

⁴⁵ Zafer, 16 Ekim 1950.

İl Genel Meclisi seçimleri öncesinde 9 Ekimde Ankara Radyosu'nda bir konuşma yapan İnönü ise, muhalefetin çalışmalarının engellendiğini, yargıçların D.P. örgütünün isteğine göre değiştirildiğini, muhalefetin hainlikle suçlandığını, devlet radyosunun tarafsız davranmadığını ve seçim yasasının yargı güvencesinden yoksun bırakıldığını iddia ederek, iktidarı suçlamıştır ⁴⁶ .

İl Genel Meclisi seçimlerinde D.P. yeni bir başarı kazanarak, 51 ilde tam çoğunluğu sağlamış, bu illere bağlı 341 ilçede toplam 956 üyelik kazanmıştır. C.H.P. ise 22 ilçede, 286 , M.P. de 6 ilçede 15 üyelik alabilmişlerdir ⁴⁷ . Bu seçimlerle D.P., genel seçimlerdeki başarısını daha da pekiştirmiştir.

Kazanılan bu başarılarla rağmen D.P., kendi içinde bazı sorular yaşamaya başlamıştır. Bu sorunlar bazı kabinedeki Bakanların, Başbakan Menderes ile aralarındaki anlaşmazlıktan kaynaklandığı anlaşılmakta idi. Başbakan ile Bakanları arasındaki sorunlar çözülemeyince de, önce Millî Eğitim Bakanı Avni Başman istifa etmiş, daha sonra da bu istifayı Sağlık Bakanı Prof. Nihat Reşat Belger, Bayındırlık Bakanı Fahri Belen'in istifaları izlemişti ⁴⁸ . Hükümet içinde yaşanan bu sıkıntılar, Başbakan Menderes'in, ilk kabinesini kurmasının üzerinden daha bir yıl bile geçmeden, istifa etmesine neden olacaktı.

İktidar ile C.H.P. arasında yaşanan önemli sorunlardan birisi de dil konusunda yaşanmıştır. D.P. daha önceki iktidar döneminde yaşanan dildeki özleştirme ve Anayasa dilinin Türkçeleştirilmesinden rahatsızlık duyduğunu ortaya koymuştu. TBMM'de 16 Kasım 1950 tarihinde dil konusu görüşülürken, bu rahatsızlığı dile getiren D.P. Afyon milletvekili Gazi Yiğitbaş, C.H.P.'yi suçlayan şu sözlerle suçlamıştı;

"Cumhuriyetçiliği istibdatçılık, Halkçılığı kölecilik, Milliyetçiliği Milliyetsizlik, devletçiliği inhisarcılık, lâyikliği dinsizlik olarak tatbik ve icra ettikleri gibi, dilimizi de ıslah değil, ifsat ettiler...Bu şekilde bir fenalığı düşman dahi yapmaz ve yapamazdı, bu adamlar birer dost birer mürşit gibi göründüler, fakat birer müfsit gibi hareket ettiler. Adeta insanın, bu adamların kanından ve Milliyetinden şüphe edeceği geliyor" ⁴⁹ .

TBMM'de, o güne kadar söylenen belki de en hakaret dolu bu sözler karşısında, C.H.P.'li milletvekilleri Yiğitbaş'ı protesto etmek amacıyla bir defa daha meclis toplantı salonunu terk etmişlerdi. Gerçi Yiğitbaş sözlerini geri almak zorunda kalacak ve konuşmasının bu bölümü, meclis tutanakla-

⁴⁶ Erdemir, a.g.e, Cilt:1, ss. 21-23.

⁴⁷ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti...,s. 201.

⁴⁸ A.g.e, ss. 202-203.

⁴⁹ TBMMTD,Dönem:IX,Cilt:2, 16 Kasım 1950, ss. 28-29.

rından çıkarılacaktı ⁵⁰ , ancak C.H.P.'liler bu olay nedeniyle bir süre meclise gelememekte ısrar edeceklerdi .

Demokrat Parti iktidarının 1950 yılı yazında muhalefet ile arasının açan önemli gelişmelerden biri de, TBMM'den onay almaksızın hükümetin Kore'ye asker göndermesi olmuştur. Türkiye'nin, Kuzey Atlantik Paktı (NATO)'na girme umuduyla, TBMM'den onay almadan alelacele Kore'ye asker gönderme kararına, muhalefetten çok sert tepkiler gelmiştir. Oysa C.H.P. hükümeti de, Türkiye'nin NATO'ya katılmasını şiddetle desteklemiş, hatta bu amaçla son döneminde bir başvuru da yapmış, ancak kabul edilmemişti ⁵¹. Kore'ye askeri güç gönderme olayı, muhalefet partileri açısından siyasi malzeme olarak kullanılmıştır. Zira konu TBMM gündemine gelseydi, iktidar partisinin mecliste çok büyük bir çoğunluğa sahip olduğu düşünülürse, bu kararın geçmemesi gibi bir durum söz konusu değildi. Öte yandan muhalefet de Kore'ye asker gönderilmesine değil de, böyle bir formalitenin yerine getirilmemesinden şikayetçi olmuştur. Zira Türkiye, daha İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren zaten ABD ve Batı merkezli bir politika izlemeye başlamış ve bunun gereklerinin de yapmaktaydı. Sorun, bir yöntem sorunundan ileri gelmiştir.

Demokrat Parti ile özellikle CHP arasındaki ilişkilerde 1952 yılında en çok tartışma konusu olan sorunlardan biri de Radyonun tarafsızlığı, Halkevlerinin kapatılması ve CHP'nin mallarına el konulmasını kabul eden 5830 sayılı yasanın kabul edilmesi olmuştur. Radyo konusunda CHP lideri İnönü, Trabzon'da yaptığı konuşmada, "*Partizan bir hükümet demokrasinin zehridir !*" diyerek, muhalefete karşı haksızlık yapıldığını öne sürmüştü ⁵² , Başbakan Menderes ise, bu iddialara Manisa'dan verdiği yanıtta, eski meclisle yeni meclisi kıyaslayarak, yeni meclisi, eski meclise göre adeta bir "*Kâbe*"ye benzetmişti ⁵³ . Bu yıl içinde giderek artan siyasi gerginlik, özellikle Ulus ile Zafer gazeteleri arasındaki sert yazılarla giderek tırmandırılacaktı. Zafer'in 6 Ekim 1952 tarihli "*Millî Münafik Neler Söyledi?*" başlıklı yazısında, İnönü'yü İzmir'de yaptığı konuşması nedeniyle, "*halkı ihtilâl teşvik ettiğini*" iddia etmesi, İnönü'nün 7 Ekim'de Manisa'daki konuşmasına bir grup D.P.'linin müdahale ederek CHP binasının taşlaması ve bu olay sırasında polislin yavaş davrandığı yolundaki iddialar taraflar arasındaki gerilimi artırmıştır ⁵⁴. Ayrıca İnönü'nün, yine Ege gezisinde, Balıkesir'e girmemesi

⁵⁰ A.g.t., s. 116.

⁵¹ Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl*, Cilt:II, Kısım:1, Ankara, 1986, ss.93-101.

⁵² Ulus, 18 Mayıs 1952.

⁵³ Ulus, 4 Haziran 1952.

⁵⁴ Ulus, 8 Ekim 1952.

konusunda Vali tarafından uyarılması ve ana muhalefet liderinin bu kenti ziyaretinin engellenmesi; Bursa'ya gitmek zorunda kalan İnönü'nün Bursa'da, konuşacağı kürsünün DP'lilerce "gasp edilmesi" ve sonrasında çıkan olaylar, muhalefet ile iktidar arasındaki ilişkileri gergin bir boyuta taşımıştır. İnönü'nün, bu gerginliği daha da tırmandırmamak için, yurt gezisini yarıda kesmek zorunda kalması, iktidar- muhalefet ilişkilerinde bir defa daha önemli rahatsızlıklar yaratmıştır⁵⁵.

Aynı yıl yasama dönemi başladığında ise, İnönü'nün TBMM'ne verdiği gensoru önergesiyle iktidarı suçlaması; " iktidarın vatandaşa zulüm yaptığını, partizanca hareket ettiğini ve siyasi emniyetin sağlanamadığını " ⁵⁶ öne sürmesi, Demokratlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Demokratlar tarafından reddedilen gensoru önergesinden bir süre sonra Başbakan Menderes'in gerginliği yatıştırmak için, Ankara İl Kongresinde "Muhterem Muhalefete el uzatıyorum " şeklindeki sıcak sözleri, her ne kadar partinin radikal kesimleri tarafından olumlu karşılanmamışsa da, Başbakan bu tavrını 1953 yılı başlarında da sürdürmeye, iktidar-muhalefet ilişkilerini germemeye büyük özen göstermiştir ⁵⁷ . Menderes, 4 Ocak 1953 tarihinde yaptığı konuşmada da siyasi ortamı yatıştırmak adına şunları söylemişti ;

" Boğuşmalar devri sona ermelidir. Tahkir, tezlil ve her türlü tahrikleri sövüp saymayı dahi mubah gören böyle mücadelenin devam edip gitmesi, ancak ve ancak şuursuzluğu, basiretsizliği ve kötü niyeti memnun edebilir " ⁵⁸ .

Muhalefet lideri İnönü'nün de bu çağrıya olumlu yanıt vermesi üzerine, kısa bir süreliğine de olsa, iktidar- muhalefet ilişkilerinde bir " Bahar Havası " esmeye başlamıştır. Bu gelişmede, Vatan Gazetesi sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın, Malatya'da aşırı İslamcı bir militan olan Hüseyin Üzmez tarafından silahlı suikasta uğraması da etkili olacaktı. Bu kısa dönemde bir süre için, gazeteler arasındaki restleşmelere de ara verilmiş, Zafer Gazetesi bu dönemi "Demokrasimizde yeni bir devir açıldı" diyerek, memnuniyetini belirtirken ⁵⁹, Ulus Gazetesi de Başbakan Menderes'in; Gaziantep'te CHP binasını ziyaret ederek, partililerle sohbet ettiği haberine yer vermişti ⁶⁰ . Bütün bunlara ek olarak İnönü'nün, 21 Ocakta yaptığı konuşmasında, "her türlü irtica" karşısında hükümete destek vereceklerini belirterek;

⁵⁵ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti., ss. 246-47.

⁵⁶ A.g.e.s. 247.

⁵⁷ DPMGGMZ, Dönem:IX , Cilt: 78, 11 Kasım 1952, s. 23.

⁵⁸ Zafer, 5 Ocak 1953.

⁵⁹ Zafer, 5 Ocak 1953.

⁶⁰ Ulus, 19 Ocak 1953.

"Hükümet aleyhine hareket etmek istidadında olan her teşebbüs Hükümet kadar Cumhuriyet Halk Partisi'ni de yanında bulacaktır..." şeklindeki sözleri, ortamın iyice yatışmasını sağlamıştı. Ancak CHP lideri İnönü, bu ılımlı havanın sürdürülebilmesi için, iktidardan Anayasanın eksik yanlarının tamamlanmasını, seçim yasasının iyileştirilmesini, mecliste "*murakabe cihazının çalıştırılmasını*", anti-demokratik yasaların değiştirilmesini ve partizan uygulamalara son verilmesini istemişti⁶¹. Ulus Gazetesi de iktidar ile muhalefetin "*irticai hareketler*" karşısında işbirliğinden duyduğu mutluluğu dile getirmişti⁶².

Bu olumlu gelişmelerin bir sonucu olarak, 1953 yılı bütçe yasasının kabulü sırasında önemli bir gerginlik yaşanmamış, karşılıklı iyi niyet açıklamaları yapılmış, DP', CHP Grup Başkan Vekili Faik Ahmet Barutçu'nun Meclis İç Tüzüğü ile ilgili değişik önergesini desteklemiş ve kabulünü sağlamış, daha da ötesi Başbakan Menderes, Barutçu'nun, "*radyonun muhalefet aleyhine yayın yapmaması*" yolundaki önerisine bile olumlu yanıt vermişti⁶³. Bu olumlu ve ılımlı gelişmeler, o günlerin deyimiyle "*Bahar Havası*", 11 Haziran 1953 tarihinde yapılan CHP Onuncu Büyük Kurultayı'nda da sürdürülmüş, İnönü, D.P. iktidarının daha ılımlı bir dille eleştirmeye büyük bir özen göstermişti⁶⁴.

Demokrat Parti iktidarı ile Cumhuriyet Halk Partisi'ni 1953 yılında karşı karşıya getiren, hatta 1950-54 dönemine damgasını vuran en önemli gelişme ise, C.H.P.'nin mallarına el konulmasını öngören 6195 sayılı yasanın iktidar tarafından TBMM'de gündemine getirilmesidir. Bu yasanın 1954 seçimlerinden önce çıkarılması ise bir rastlantı sonucu değildi. Bu konudaki yasa tasarısı, ilk olarak 9 Haziran 1953 tarihinde D.P. meclis gurubunda görüşülmeye başlanmış, önergenin, D.P. meclis grubunda görüşülmesi sırasında söz alan Başbakan Menderes, ana muhalefet lideri İnönü'yü, "*memlekette bir kıyam*" hazırlamakla suçlayarak, Halk Partisi'nin elindeki malların "*böyle bir kıyamın silah ve cephanesi olarak kullanılacak kuvvetleri*" olarak gördüğünü açıklamıştı⁶⁵. CHP'nin, 15 Temmuz'da yayınladığı bir bildiriyle, Millet Partisi'nin kapatılması konusunda iktidara karşı yönelttiği eleştiriler, Demokratları kızdırmış ve 14 Kasım 1953 tarihinde Uşak'ta yapılan ara seçimlerin de CHP tarafından kazanılmasına duyulan tepkiler ise, bu yasanın hızla gündeme getirilmesine neden olmuştu. Söz konusu yasa önerisinin

⁶¹ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti...,s. 248.

⁶² Ulus, 1 Şubat 1953.

⁶³ Ulus, 29 Ocak, 4 Şubat 1953.

⁶⁴ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti..., s. 249.

⁶⁵ DPMGMZ, Dönem: IX, Cilt. 101, 30 Haziran 1953, ss. 75-78.

D.P. meclis grubunda 17 Kasım'da ele alındığı gün yeniden söz alan Başbakan Menderes, "CHP'nin parasal kaynaklarının çok, kendilerinin ise az olduğundan yakınarak", ana muhalefet partisinin en basit harcamalar için parti örgütüne yüz binlerce lira gönderdiğini, parasal anlamda onlarla eşit şartlarda mücadele edemediklerini, bu partinin "memleketi yutmuş, yed'i gasıplarına geçirmiş olduğunu", üstelik kendilerinden hesap sormaya kalktığını öne sürerek;

"Bizden hesap soranlardan biz de ellerinde ne varsa toptan onların hesabını sormak mevkiiindeyiz..."⁶⁶ demişti .

Bu yasa ile ilgili olarak 8 Aralık 1953 tarihinde D.P. meclis grubunda bir konuşma yapan Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu ise, Başbakan'dan daha açık bir dille konuşarak, amaçlarını şu sözlerle ifade etmekten çekinmemiş ;

" Teklif ettiğimiz kanun tasarısı, C.H.P.'nin mevcut emlâkine top yekûn el koymak, haksız iktisap olduğu için elinden almaktır, bu hal partiyi meflûç, parasız hale getirmek siyaseten öldürmektir...Bu mallar gayri meşrûdur, haksız iktisaptır. O halde, hatta haksız iktisabı üzerine almış, haksız tasarruflarla mal elde etmiş olan bir siyasi teşekkülün felcine dahi müncer olsa, hakkın yerine getirilmesi icabeder..."⁶⁷ demişti .

Kısaca söylemek gerekirse, Demokrat Parti iktidarının bu yasa ile muhalefeti siyaseten felç etmek gibi bir amaçları olduğu konuşmalarından açıkça anlaşılmakta idi.

Bu yasa tasarısının 9 Aralıktan itibaren mecliste görüşülmesi sırasında, iki partinin Genel Başkanları ve milletvekilleri arasında karşılıklı olarak çok sert tartışmalar yaşanacak, İnönü yasa tasarısının, "ruhiyle, metniyle, her türlü usulüyle Anayasa'ya aykırı olduğunu" ve memlekette "hukuk dışı bir rejimin kurulmakta olduğunu"⁶⁸ öne sürecekti . D.P. Anakara milletvekili Abdullah Gedikoğlu'nun İnönü'ye dönerek, "Sahtekâr, sahtekâr...! 1946'yı unuttun mu?" şeklinde bağırması üzerine ise, CHP milletvekilleri meclis salonunu terk etmişlerdi⁶⁹ .

İktidarın hazırladığı bu yasaya, D.P.'li 341 milletvekili olumlu oy kullanırken, 120 milletvekilinin oylamaya katılmaması, aralarında Osman Bölükbaşı, Remzi Oğuz Arık, Cezmi Türk, Tezer Taşkiran ve Hıdır Aslan'ın

⁶⁶ A.g.z., Cilt: 107, 17 Kasım 1953, ss. 31-39.

⁶⁷ A.g.z., Cil:110, 8 Aralık 1953, s.5-6.

⁶⁸ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt. 26, 14 Aralık 1953, ss. 169-70.

⁶⁹ A.g.t. , s. 170.

bulunduğu 5 milletvekilinin ise olumsuz oy kullandıkları meclis tutanaklarından anlaşılmaktadır⁷⁰.

6195 sayılı yasa olarak kabul edilen bu yasaya göre; on gün içinde mallara ilişkin bilgiler toplanacak ve "kimin elinde olursa olsun", CHP'nin bütün mallarına el konularak, bu mallar hazineye gelir kaydedilecekti. Yasaya aykırı davranışlar hakkında, Türk Ceza Kanunu'nun 276. maddesinin 1. fıkrasındaki hüküm uygulanacaktı⁷¹. Ertesi günü Cumhurbaşkanı Bayar tarafından onaylanan yasa, 15 Aralık 1953 tarihinde yürürlüğe konularak, CHP'nin mal varlıkları hazineye devredilmeye başlandı.

Ana muhalefet partisi yöneticilerinden Prof. Dr. Nihat Erim tarafından "Müsadere Kanunu" olarak adlandırılan bu yasa ile CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi de kapatılarak, binasına el konulmuştur. Bu gazete Ankara Denizciler Caddesindeki bir binaya taşınarak, adı "Yeni Ulus" olarak değiştirildi ve sloganı da, CHP'nin "altı ok"u olarak kabul edilmiştir⁷².

Demokrat Parti iktidarının 1953 yılında çıkardığı ve adına "Millî Selâmet Kanunları" denilen bir dizi yasa ile üniversite öğretim üyelerinin siyasetle uğraşmaları yasaklandı. Vicdan ve Toplanma Hürriyeti Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, "idari makamlara ve polise toplantılarda bulunma hakkı" tanındı⁷³.

Bu gelişmeler iktidar ile muhalefet arasındaki siyasi gerginliğin artmasında olduğu kadar, 1954 seçimlerinde muhalefetin seçim başarısını da etkileyen en önemli etken olmuş, iktidar ile muhalefet arasındaki siyasi mücadeledeki dört yıllık dönem, bu yasaların kabulü ile yeni bir aşmaya girmiştir.

II- (1954-1957) Döneminde İktidar-Muhalefet İlişkileri :

İktidar ile muhalefet arasında 1953 başlarında esen "Bahar Havası" kısa sürmüştü,

1954 yılına sert ve soğuk rüzgarların estiği bir ortamda girilmiştir. Ayrıca bu yıl içinde genel seçimlerin yapılması söz konusu olduğundan muhalefet, iktidara karşı daha sert bir tutum almıştı. Gerek ana muhalefet Partisi CHP, gerekse Millet Partisi'nin yerine kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi, siyasî ve malî anlamda önemli bir güç kaybına uğradıkları için, bir yandan

⁷⁰ A.g.t., ss. 234-36.

⁷¹ TBMM Kavanin Mecmuası, Dönem: IX, Cilt: 36, ss.16-17.

⁷² Yeni Ulus, 16 Aralık 1953.

⁷³ Fahir Giritlioğlu, Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii, Cilt:I, Ankara, 1965, ss. 14-15.

bu kayıplarını gidermek, öte yandan da sarsılan yapılarını güçlendirmek için çaba büyük bir harcamaya başlamışlardı.

Demokrat Parti, 27 Ocak 1954 tarihinde Köy Enstitüleri'ni, "ehlîyetli öğretmen yetiştirmeğe elverişli olmadığı" gerekçesiyle, Köy Öğretmen Okulları adı altında yeniden düzenleyerek, bu enstitüleri kapatmak yoluna gidecekti⁷⁴. CHP'nin son yıllarında zaten önemli bir darbe yiyen bu Enstitüler, bazı çevreleri ve iktidarı fazlasıyla rahatsız etmişti.

Başbakan Menderes'in önerisi üzerine DP grubu, 1954 seçimlerinin 2 Mayıs 1954 Pazar günü yapılmasına karar vermiş sonra da, uygulamadaki seçim yasaının bazı maddeleri değiştirilerek, 9 Martta 1954 tarihinde "yayın yolu ile ve radyo ile işlenecek olan suçlara" daha ağır cezalar getirilmiş, basın davalarının Ağır Ceza Mahkemeleri'nde görülmesini öngören 5680 sayılı yasada da önemli değişiklikler yapılması kabul edilmiştir⁷⁵.

Muhalefet partileri de iktidarın aldığı önlemlere karşı bir seçim ittifakı yapmak istemişlerse de, bu ittifak girişimi uzun süren pazarlıklardan sonra, CMP'nin "her vilayette adayların iki partiden yarı yarıya gösterilmesi konusundaki ısrarı yüzünden", gerçekleşmemiştir. 1954 seçim kampanyası sırasında, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar da, üzerinde D.P. sembolü bulunan bastonuyla yurt gezilerine çıkarak, D.P.'ye destek vermeyi ihmal etmeyecekti⁷⁶.

Bu seçimler öncesinde muhalefetin, iktidarı en çok eleştirdiği konular arasında; yeni çıkarılan Yabancı Sermaye Yasası, radyonun taraflı yayınları, basın yasasında yapılan kısıtlamalar, hayat pahalılığı, grev hakkının kabul edilmesi, üniversitelerin özerkliği, TBMM'ne danışılmadan Kore'ye asker gönderilmesi ve Petrol Yasası gibi konular ve uygulamalar yer almıştır⁷⁷. Seçim gezileri devam ederken, İnönü'nün Mersin'deki konuşması sırasında, konuştuğu mikrofona telleri kesilmiş ve başka bir olayda da bindiği Jeepin İskenderun plakalı bir otomobil tarafından parçalandığı yolunda basında haberler çıkmıştır⁷⁸. Bu gelişmeler, seçimler öncesinde iktidar- muhalefet ilişkilerinin giderek gerginleşmesinde önemli rol oynamıştır.

İktidar ile muhalefet arasında büyük bir gerginliğe neden olan 1954 genel seçimleri, 2 Mayıs 1954 Pazar günü yapılmıştır. Bu seçimlere katılım oranı, % 88.63 gibi çok yüksek bir orana ulaşmış, seçimlerde, DP oyların % 58.42'sini alarak 503 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Seçimlerde CHP % 35 oyla 31 milletvekili; CMP % 5.28 oy alarak 5 milletvekili, Bağımsızlar ise

⁷⁴ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti...,s. 253.

⁷⁵ A.g..e,s. 253.

⁷⁶ A.g..e,s. 256.

⁷⁷ A.g..e,ss. 257-258.

⁷⁸ Yeni Ulus ,19 Nisan 1954.

% 0.62. oy alarak yalnızca 2 milletvekili çıkabilmişlerdir⁷⁹. Bu sonuçlar ile mecliste adeta bir tek partili yapı ortaya çıkmıştı. Bu sonuçların yarattığı siyasi yapı, iktidar partisini bazı demokratik olmayan uygulamalar yapmasında etkili olacaktı.

1954 seçim sonuçları, nedenleri ne olursa olsun, DP iktidarı açısından çok büyük başarı idi. Türk siyasi tarihinde, hiçbir siyasi partinin ulaşılamadığı bir oy oranı ile iktidara gelen Başbakan Adnan Menderes, bu seçimlerden aldığı güçle, 1954-57 döneminde daha rahat hareket etmeye başlayacak, hatta tek parti döneminden kalma bazı uygulamaları gündeme getirmekten çekinmeyecekti. Zira 1950-54 yılları arasında zaten çok bozuk olan iktidar-muhalefet arasındaki siyasi dengeler, 1954-57 döneminde TBMM'de adeta bir tek parti egemenliğinin oluşmasına neden olacaktı. Bu siyasi tablonun yarattığı, koşullar, Türk demokrasisi açısından alınması gereken önemli derslerle doludur.

1954 seçimleri sonrasında TBMM, Cumhurbaşkanlığına 486 oy ile Celâl Bayar'ı, TBMM Başkanlığı'na 489 oy ile Refik Koraltan yeniden seçmiş ve Cumhurbaşkanı Bayar, üçüncü defa DP Genel Başkanı Menderes'i hükümeti kurmakla görevlendirmiştir⁸⁰.

Başbakan Menderes, 24 Mayıs 1954 tarihinde hükümet programını TBMM'ne sunarken yaptığı konuşmada, muhalefetin demokratik olmayan mücadele yöntemlerinden şikayet etmiş ve eski dönemin "*şuursuz, yıpratıcı ve haysiyetsiz kavgalarıyla, yalan ve iftiraya dayanan sözde siyasi mücadele usulleriyle devamına müsaade etmeyeceğiz...*"⁸¹ diyerek, kendilerine muhalefet tarafından yöneltilen bütün suçlamaları reddetmiştir. Hükümet programında daha önce başlanan uygulamalara devam edileceğini vurgulayan Menderes, 1954 seçimlerindeki büyük başarıyı, milletin daha önceki hükümetin uygulamalarını "*kayıtsız şartsız desteklediği*" anlamında algıladığını açıkça ortaya koymakta idi. Üçüncü Menderes Kabinesi, 26 Mayıs'ta TBMM'den 491 olumlu oy alarak göreve başlamıştır⁸².

Demokrat Parti, hükümetin göreve başlamasından bir süre sonra, seçim yasasında bazı değişiklikler öngören bir yasa tasarısını meclis gündemine getirmiştir. Muhalefetin birleşme yollarını tıkayan ve bu tür girişimleri etkisiz kılmaya yönelik bu yasa değişikliğini, 20 Haziran 1954 tarihinde bir

⁷⁹ Ayın Tarihi, Mayıs 1954, Sayı: 246, s. 30.

⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:X, Cilt: 14, 24 Mayıs 1954, ss. 6-8. (*) TBMM Tutanak Dergisinin adı, TBMM Zabıt ceridesi olarak değiştirilmişti. Anayasanın 1945 yılında sadeleştirilen dili ise eski haline geri döndürülmüştü. (M.A).

⁸¹ A.g.z., s. 21-34.

⁸² A.g.z., s. 86.

bildiri yayınlayarak eleştiren CHP, seçim yasasının “*siyasi mücadelede muhalefet aleyhine eşitliği bozacak*” koşullar taşıdığını iddia etmiştir ⁸³.

İktidarın yaptığı ilk işlerden biri de, kendisine bu seçimlerde oy veremeyen ve CMP lideri Osman Bölükbaşı’nu milletvekili seçen Kırşehir ilini, milletvekillerinin mazbatalarını almalarının üzerinden daha 48 saat bile geçmeden, ilçe haline getirerek, Nevşehir iline bağlaması olmuştur. Türk siyasi tarihinde bezeri görülmeyen bu değişiklik, özellikle Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı’nın çok sert tepki göstermesine neden olmuş, yine Kırşehir’den milletvekili seçilen Osman Alişiroğlu ise tepkisini şu sözlerle ortaya koymuştu ;

“*Bu gidiş nereye? Elbette cevabını ben vereceğim. Dikta rejimine (soldan halt etmişsin sesleri...) Dikta rejimine...*” İktidar milletvekilleri tarafından çok sert tepki gören bu sözler, Alişiroğlu’nun toplantı salonundan dışarı atılmasına neden olacaktı ⁸⁴. Bu yasa değişikliğine, 549 milletvekilinden, yalnızca 259 olumlu oy vermesi, 237 üyenin oylamaya katılmaması, 38 muhalefet milletvekilinin de red oyu vermesi ⁸⁵, yasanın DP tarafından bile kabul görmediğini açıkça ortaya koymuştu.

Kırşehir Yasası olarak bilinen bu yasa, daha 1954 yılından itibaren iktidar ile muhalefet ilişkilerinin sertleşmesinde etkili olmuş ve daha sonraki yıllarda bu yanlışlığın düzeltilmesine karşın, yasanın yarattığı tepkiler hiçbir zaman tümüyle silinemeyecek, özellikle CMP lideri Osman Bölükbaşı, bundan sonraki yıllarda, Menderes ile asla uzlaşamayacak ve DP iktidarına karşı en sert muhalefet yapan parti lideri olacaktı.

Demokrat Parti iktidarı, muhalefetin “*Tasfiye Kanunu*” adını verdiği bir başka yasayı da 1954 Haziran ayı içinde meclis gündemine taşımıştır. Bu yasaya göre; meslek yaşamında yirmi beş yılını dolduran ve altmış yaşına gelmiş olan Danıştay, Sayıştay, Yargıtay Üyeleri ile, Üniversite Öğretim Üyeleri, gerekli görüldükleri takdirde, “*res’ en emekliye sevk edilebileceklerdi*” ⁸⁶.

Cumhuriyet Halk Partisi Kars milletvekili Turgut Göle’nin; “*İktidarın tek partiye doğru gitmesi*” şeklinde değerlendirdiği bu yasa ile “*İşten el çektirilen kimselere, haklarında ittihaz olunan karara karşı hiçbir adlî, idarî kaza merciine müracaat imkanı tanınmamakta*” idi. Muhalefetin partilerine göre, bu yasa Anayasaya ve demokrasi ilkelerine aykırı idi ⁸⁷. Bu yasa konusunda iktidarı destekleyen liberal eğilimli Vatan Başyazarı Ahmet Emin Yalman bile, gaze-

⁸³ Halkçı, 21 Haziran 1954.

⁸⁴ TBMMZC, Dönem:X, Cilt: 1, 30 Haziran 1954,s. 344-345.

⁸⁵ A.g.,z,s. 378.

⁸⁶ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti...,s.267.

⁸⁷ Forum, Cilt:I, Sayı: 9, 1 Ağustos 1954.

tesindeki “Yanlış Yoldasınız” başlıklı yazısı ile, Başbakan Menderes’i uyararak durumunda kalacaktı ⁸⁸ . Bütün eleştirilere karşın “Tasfiye Kanunu”, TBMM’de 33 olumsuz karşı, 344 olumlu oy ile kabul edilecekti ⁸⁹ . Bu yasa ile iktidarın yüksek yargı organları ve üniversitelerdeki muhalif görüşleri susturmak istediği, anlaşılmakta idi.

Bu dönem içinde 1954 yılında yapılan ve katılım oranının % 67.15’e kadar düştüğü muhtar seçimlerinde; DP 26.191 muhtarlık ve 53.968 köy ihtiyar meclisi üyeliği kazanarak, başarısını sürdürmüştür ⁹⁰ . Demokratlar, CHP’nin boykot ettiği 1955 yılında yapılan belediye ve il genel meclisi seçimlerinde ise, 8.784 asil, 9.897 yedek üyelik ile asil üyeliklerin % 74.64’ünü, yedek üyeliklerin de 87.04’ünü kazanmışlardır. CHP’nin, seçimlere katılmadığı halde, 17 asil ve 17 yedek üyelik kazandığı bu seçimlerde; Köylü Partisi 262 asil, 257 yedek üyelik; Bağımsızlar ise 2.705 asil, 1.200 yedek üyelik kazanabilmişlerdir ⁹¹ .

Yerel yönetimlerdeki bu olumlu sonuçlar, iktidarın giderek daha fazla güçlenmesinde etkili olacak ve bu gücü arkasına alan Başbakan Menderes’in, “Basına İspat Hakkı” nedeniyle , kendi partisi içinde belirlemeye başlayan muhaliflere karşı bile, çok sert önlemler almakta duraksama göstermeyecekti.

Başbakan Menderes, partisinin bir zamanlar basın özgürlüğüne nedenli önem verdiğini adeta unutarak, hükümetine karşı basının yönelttiği eleştirilere kısıtlamalar getirmek amacıyla 1954 Martında Basın yasasında bazı düzenlemelere gitmiştir. İktidar bu yasanın 36. maddesini değiştirerek, basın suçlarının Ağır Ceza Mahkemelerinde görülmesini öngören bir yasaı kabul etmişti. Bu yasadan rahatsızlık duyan ve aralarında üç eski Bakanın da yer aldığı on DP’li milletvekili, 2 Mayıs 1955 tarihinde “basına ispat hakkı tanınmasını öngören “ bir yasa önerisini TBMM’ne sunmuşlardı. Bu milletvekilleri, basına ispat hakkının verilmesini demokratikleşme doğrultusunda önemli bir adım olarak görüyorlardı. DP’nin Üçüncü Büyük Kongresi öncesinde parti içinde patlak veren bu muhalefetin öncülerinden olan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Menderes’e gönderdiği bir mektupta ;

“Rejimin hâlâ teminatsız olduğunu”, “bunun için de bir diktatörya olduğunu”, parti içinde “Murakabe ve Meşveret olmadığını” ileri sürmüş ve Başbakanı

⁸⁸ Vatan, 3 Temmuz 1954.

⁸⁹ TBMMZC, Dönem:X, Cilt: 1, s.255.

⁹⁰ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti...,s. 269.

⁹¹ A.g.e.,s. 273.

ağır bir dille suçlamıştı ⁹² . Başta Başbakan Menderes olmak üzere, DP içinde önemli görüş ayrılıklarına neden olan ve sonunda DP içinden yeni bir parti kurulmasına kadar giden bu muhalefet hareketi, iktidar partisinde adeta siyasi bir depreme yol açmakla kalmayacak, Üçüncü Menderes Hükümeti'nin istifa etmesinde etkili olacaktı. Ağırlıklı olarak Demokrat Parti'nin basın ve akademisyen kökenli milletvekillerinin başlattığı bu muhalefet hareketi, 20 Kasım 1955 tarihinde,

“ *Hürriyet Partisi*” adı ile yeni bir partinin kurulmasında temel gerekçe oluşturacaktı.

Hürriyet Partisi'nin kuruluşu ile bir zamanlar CHP'den ayrılan dört milletvekilinin, “*Dörtlülük Takrir*” ile DP'yi kurmaları örneğinde olduğu gibi, bu defa da DP'den ayrılan ve bu parti içinde önemli konumlara sahip olan isimlerin yer aldığı yeni bir parti daha muhalefete katılmış oluyordu. Hürriyet Partisi, 1955-57 yılları arasında ana muhalefet partisi konumuna yükselerek, içinden çıktığı DP'ye karşı çok sert muhalefette bulunacak, öteki muhalif partilerle işbirliği konusundaki çalışmalara öncülük edecek, bu dönemde “*Millî Muhalefet Cephesi*” kurulması yolundaki çabalara büyük destek verecekti.

Hürriyet Partisi, ekonomik anlamda özel girişime öncelik ve ağırlık veren, karma ekonomi anlayışını benimsediğini, ayrıca programında öteki partilere göre; “*daha çok sosyal adalet ve sosyal devlet kavramlarına yer veren ve bunları savunan bir parti olduğunu*” söylenebilir ⁹³ . Bu dönemdeki kimi yazarlar bu yeni partinin, 1945 yılında CHP'den ayrılanların kurdukları DP'nin yerini alacağını savunmuş ⁹⁴ , kimi yazarlar ise bu partiyi bir “*akademi manzarası*” gösterdiği gerekçesiyle eleştirmişlerdi ⁹⁵ . Her ne olursa olsun, Hürriyet Partililer uygun koşullarda, güçlü bir kadro ve programla ortaya çıkmışlar ve eski partilerine karşı muhalefete başlamışlardı. Ayrıca Hür. P., çok az sayıda bir milletvekili ile muhalefet yapmakta olan muhalefet partilerine güç ve moral kaynağı olacaktı.

Hürriyet Partisi'nin kuruluşu öncesinde DP'de yaşanan iç sorunlar, Hür.P.'nin kurulmasından sonra bir süre daha devam etmiş ve Üçüncü Menderes Kabinesi'nin, Başbakan Menderes dışındaki üyeleri, istifa etmek zorunda kalmışlardır. Bu kabinenin istifa ettiği toplantıda Menderes, Grup arkadaşlarının gücün belirtmek amacıyla ona seslenirken;

⁹² Mustafa Albayrak, “Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:XXIV, Temmuz 2008, Sayı: 71, ss. 350-351..

⁹³ Albayrak, “Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasi Tarihindeki ...”, s. 365.

⁹⁴ Metin Toker, Akis, Cilt: XI, Sayı: 175, (14 Eylül 1957).

⁹⁵ Cihad Baban, Politika Galerisi, Büstler, Portreler, İstanbul, 1970, s. 369.

"(Siz) isterseniz hilafeti bile getirebilirsiniz!..." demek zorunda kalmıştı ⁹⁶.

Demokrat Parti 1955 yılının sonunda yaşadığı bu iç krizi atlattıktan sonra kısa sürede kendini toparlamış, 1954 öncesine göre daha katı bir muhalefet yapmaya başlamıştır. Bu dönemde Hürriyet Partisi'nin de katılımıyla daha da güçlenen muhalefet de eleştirilerini giderek arttırmıştır. Bu gelişmeleri denetim altına almak isteyen iktidar ise, 1956 yılında basın yasasında önemli değişiklikler yaparak, basına yeni sınırlamalar getirmiş ve basın yoluyla işlenen suçların cezalarını ağırlaştırmıştır ⁹⁷. DP iktidarı bu yasa ile, adeta basınla arasındaki tüm köprüleri atmış, bu gelişmeler iktidara gelirken büyük desteğini gördüğü basın ile iktidarı karşı karşıya getirmiştir.

DP iktidarı 1955 yılından itibaren başlayan ve 1956 yılında giderek ağırlaşan ekonomik sorunların başında yer almasından da büyük bir rahatsızlık duymaya başlamış ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında, uygulanan Millî Korunma Yasasını, cezaî koşullarını daha da ağırlaştırarak, 26 Haziran 1956 tarihinde yürürlüğe koymuştur. Parti politika ve programlarıyla taban tabana zıt olan bu yasa ile iktidarın amacı; piyasadaki mal darlıklarını ve karborsayı önlemek, ekonomiyi denetim altına almaktı ⁹⁸. Özel girişimde önemli tepkilere neden olan bu yasanın uygulandığı dönemde Türkiye'de pek çok mal ve hizmet karneye bağlanacak, çok sayıda tüccar ve küçük ticaret erbabı Millî Korunma Mahkemelerinde yargılanacaklardı ⁹⁹. 1955 yılından itibaren başlayan ekonomik kriz, 6-7 Eylül Olaylarının yarattığı gerginlikler, Üniversiteler ve Yüksek Yargı Kurumları konusunda iktidarın izlediği politikalar ve basın üzerindeki denetimin arttırılması, iktidar- muhalefet ilişkilerini yeniden gerginleştiren önemli etkenlerin başında yer almıştır.

İktidarın 1956 yılında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası ile topluma getirdiği yeni sınırlamalarla ilgili yasa tasarısı TBMM'de görüşülürken, karşılıklı sert tartışmalar yaşanmış, CHP, CMP ve Hür. P. liderleri; İnönü, Bölükbaşı ve Karaosmanoğlu iktidarı gösteri ve toplantı özgürlüklerini yok etmekle suçlamışlardır. Karaosmanoğlu'nun, iktidara yönelik hakarete varan sözlerini geri almaması ve toplantı salonundan çıkarılması üzerine, bu üç partinin milletvekilleri ve basın mensupları meclis toplantı salonunu terk etmişlerdir ¹⁰⁰. Bu yasa ile muhalefete getirilen sınırlamaları anularında

⁹⁶ Emrullah Nutku, Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1958), İstanbul, 1979, s. 295.

⁹⁷ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti..., ss. 285-286.

⁹⁸ Mustafa Albayrak, "Demokrat Parti Döneminde Millî Korunma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı: 67-68-69, s. 238.

⁹⁹ A.g.m., ss. 240-243.

¹⁰⁰ TBMMZC, Dönem: X, Cilt: 12, Kısım: 1, 28 Haziran 1956, s. 555.

eleştiren DP'li Emrullah Nutku, bu yasa'yı "tek parti usullerinin bir kopyası" olarak yorumlamaktadır ¹⁰¹. Bu yasanın kabulü üzerine üç muhalefet partisi, CHP, CMP ve Hür. P., 8 Temmuzda yayınladıkları bir bildiri ile "iktidarın kapalı bir rejim kurmak" ve demokratik rejimi ortadan kaldırmak niyetinde olduğunu belirtmişler ¹⁰², ancak bu bildiri Zafer Gazetesi tarafından "ehemmiyetsiz bir vesika"¹⁰³ olarak hafife alınacaktı.

İktidarın giderek muhalefet üzerindeki baskılarını arttırması, muhalefetin işbirliği etmesi konusunu gündeme getirmiştir. Zira bu yasanın kabulünden sonra CHP Genel Sekreteri Kâsım Gülek, Karadeniz gezisinde Rize'de, CMP lideri Osman Bölükbaşı da bir yurt gezisi sırasında gözüne alınmışlar ve her iki partili de polis baskısına uğradıklarını iddia etmişlerdi ¹⁰⁴. Bu gelişmeler üzerine Hür. P., hükümet hakkında bir gensoru önergesi vermiş ve konuyu meclis gündemine taşımış, ardından da parti lideri Karasmanoğlu, 14 Eylülde yayınladığı bir bildiriyle, muhalefet partilerine işbirliği çağrısında bulunmuştu ¹⁰⁵. Bu çağrıya uyan muhalefet partileri önce Ankara'da bir araya gelerek bir durum değerlendirmesi yapmışlar, daha sonraki görüşmeler de CHP lideri İnönü'nün İstanbul, Heybeliada'da Taşlık'taki yazlığında devam etmiştir ¹⁰⁶. Ancak muhalefet partilerinin işbirliği konusundaki bu girişimlerinden olumlu bir sonuç alınamayacaktı. İktidar – muhalefet ilişkilerinde 1957 yılının ilk aylarında kısa süren bir "Bahar Hava-sı" yaşanmışsa da, bu "Yalancı Bahar" çok kısa sürmüş, Kırşehir ilçesinin il haline getirilmesini öngören yasanın mecliste görüşülmesi sırasında söz alan CMP lideri Osman Bölükbaşı, konuşmasında iktidara hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklanarak, Ankara Cezaevine konulunca, iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler daha da gergin bir durum almıştır ¹⁰⁷.

Demokrat Parti iktidarı, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunların giderek artması üzerine, 1958 yılında yapılması gereken genel seçimleri bir yıl öne alarak, 1957 yılında yapılmasına karar verince, muhalefet partileri aralarında işbirliği yapmak için yeni bir girişimde bulunmak için yeniden harekete geçmişlerdir. CHP lideri İnönü'nün girişimiyle başlayan bu hareket önce uzlaşma ile başlamış ve her üç parti de, 21 Ağustos 1957 tarihinde kamuoyuna yayınladıkları ortak bir bildiriye,

¹⁰¹ Nutku, a.g.e.,s. 319.

¹⁰² Ayın Tarihi, Sayı: 272, ss.76-77.

¹⁰³ Zafer, 10 Temmuz 1956.

¹⁰⁴ Ulus, 31 Temmuz, 10 Ağustos 1956.

¹⁰⁵ Hürriyet Partisi'nin Rejim Mevzuunda Muhalefet Partilerine Verdiği Muhtıra, Ankara, 1956.

¹⁰⁶ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti...,s.290.

¹⁰⁷ A.g.e.,s. 290-201.

işbirliği konusunda anlaşmalarını açıklamışlardır ¹⁰⁸. Bu gelişmenin bir sonucu olarak "Millî Muhalefet Cephesi" nin kurulması yolunda önemli bir adım atılmıştır.

Millî Muhalefet Cephesi üyeleri 4 Eylül 1957 tarihinde yayınladıkları ortak bir bildiri; iktidara geldikleri takdirde, yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi, söz, basın, sendika ve toplanma özgürlüğü, üniversite özerkliği, grev ve mesleki örgütlenme hakkı, idari konularda yargı denetimi, tarafsız bir yönetim kurulması, anti-demokratik yasaların kaldırılması, seçim sisteminin iyileştirilmesi, basına ispat hakkının tanınması ve Anayasa değişikliğinin gerçekleştirilmesi, iki yıl içinde genel seçimlere gidilmesi gibi konularda uzlaşmaya varıldığı açıkladı ¹⁰⁹.

Yaklaşan seçimler öncesinde, DP'nin en önemli ideologlarından ve kurucularından olan Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, partisinden ayrılarak oğlu Orhan Köprülü'nün de içinde yer aldığı Hür. P. Geçmiş ve bu geçişi sırasında yaptığı açıklamada ;

"Demokrat Parti'nin eski hüviyetini tamamen değiştirdiğini" belirterek, "demokrasi nizamına iman etmiş bütün vatandaşların, aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafa atarak, bu gaye uğrunda işbirliği yapması bir vatan borcudur..." ¹¹⁰ diyerek halktan DP'ye oy verilmemesini istemişti .

Prof. Köprülü, 27 Ekim'de Balıkesir'de yaptığı konuşmasında ise, Başbakan Menderes'i ağır bir dille suçlayarak şunları söylemişti ;

" Bu seçim mücadelesi; kanaatime göre, tek parti, tek şef sistemini yeniden canlandırmak isteyen bir adam ve insana karşı koca bir milletin maddi ve manevi işbirliğinin mücadelesidir ve bu şûur memleketin her tarafına yerleşmiştir... " ¹¹¹.

Demokrat Parti iktidarı bu gelişmelerden duyduğu rahatsızlık nedeniyle, 1957 genel seçimlerinden önce seçim yasasını değiştirerek;

"Her seçim çevresi için tespit edilecek milletvekili sayısının,1954 seçimlerinde bu çevreler için tespit edilmiş bulunan milletvekili sayısından aşağı olamayacağı..." ¹¹² zorunluluğunu getirdi . Bu değişiklik ile Köprülü'nün seçimlere katılması engellenmekle kalınmıyor, muhalefet partilerinin işbirliği yolunda attıkları adım da sonuçsuz bırakılmış oluyordu. Bu yasa değişikliği sırasında da mecliste iktidar ile muhalefet milletvekilleri arasında kavgalar yaşanacak ve 1957 seçimlerine bu gerginlik içinde gidilecekti.

¹⁰⁸ Ulus, 19,20,21,22 Ağustos 1957.

¹⁰⁹ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti...,s. 291.

¹¹⁰ Cumhuriyet, 8 Eylül 1957.

¹¹¹ Cumhuriyet, 23 Ekim 1957.

¹¹² TBMMZC, Dönem: X, Cilt: 39, ss.1225-1226.

III- (1957- 1960) Döneminde İktidar-Muhalefet İlişkileri

1957 genel seçimleri, iktidar ve muhalefet arasında yaşanan çok sert tartışmalarla geçmiş ve seçimler 24 Ekim 1957 Pazar günü yapılmıştır. Bu seçimlerde, Türkiye genelinde yaşanan olaylarda ölen ve yaralananlar olmuştur. Özellikle Gaziantep'te çıkan olaylarda DP'liler ile CHP'liler arasında çatışmalar yaşanmış, olaylarda biri komiser, birisi de çocuk olmak üzere, iki kişi yaşamını yitirmiş ve çok sayıda yaralananlar olmuştur. Kentte yaşanan olayların artması ve CHP'nin bir miting düzenlemesi üzerine Başbakan Menderes, muhalefeti "*ihtilâlcî metotlarla çalışmakla*" suçlamıştır ¹¹³. Bu seçimler sonrasında, iktidar ile muhalefet arasında yaşanan kavga ve tartışmalarda "*ihtilâl*" sözcüğü sık sık kullanılmaya başlamıştır. 1957 genel seçimlerinde DP'nin, 1954 seçimlerine göre, % 10.72 dolayında oy kaybına uğradığı, oy oranının % 47.70'e düştüğü ve milletvekili sayısındaki azalmanın da 79'u bulduğu, bütün bunlara karşın 408 milletvekili çıkarmayı başardığı görülmekte idi. Bu seçimlerde % 40.82 oy alan CHP'nin milletvekili sayısının 31'den 178'e yükselmiş, CMP , Hür. P. ve Bağımsız adaylar da 4'er milletvekilliği kazanabilmişlerdi ¹¹⁴.

Genel seçimler sonrasında TBMM, 2 Kasım 1957 tarihinde Cumhurbaşkanlığına 413 oyla üçüncü defa Celâl Bayar'ı, Meclis Başkanlığına da 404 oyla Refik Koraltan'ı seçmiştir ¹¹⁵. Bu seçimlerdeki oylamada DP'nin fire vermemesi- bir kaç oy dışında- dikkati çekmektedir. Başbakan Menderes'in yeni kabineyi kurması çok uzun bir zaman almış, DP grubunda konuşan milletvekilleri, özellikle ülkedeki hayat pahalılığının seçimler üzerindeki olumsuz yansımalarından söz etmişler, siyasetle uğraşan memurlar ve üniversiteler için gerekli önlemlerin alınması, Millî Korunma Kanununun yeniden elden geçirilmesi, basınla ilgili yeni düzenlemelere gidilmesi, TBMM iç tüzüğünün değiştirilmesi, gibi konular üzerinde durmuşlardır ¹¹⁶. Bunlar, DP'nin 1957-60 döneminde üzerine ısrarla eğildiği ve muhalefet ile aralarında önemli sorunlar yaratan konuların başında yer alacaktı.

Başbakan Adnan Menderes uzun bir bekleyişin ardından, 24 Kasım'da hükümet programını radyodan açıklamış, ancak 4 Aralıkta meclise sunabilmiştir. Hükümet Programının görüşmeleri sırasında, muhalefetin hükümet programını incelemek amacıyla süre istemesi, bir defa daha DP'lilerin oylarıyla reddedilmiştir. Programla ilgili olarak söz alan CHP lideri İsmet İnönü, iktidarı devlet radyosunu ve devlet olanaklarını seçimlerde kendisi

¹¹³ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti..., ss. 288-289.

¹¹⁴ A.g.,e, ss. 299-300.

¹¹⁵ TBMMZC, Dönem:XI, Cilt: 1, s.15.

¹¹⁶ DPMGMZ, Dönem:XI, Cilt: 201, ss.83-84.

için kullanmakla, dini siyasete alet etmekle ve muhalefete karşı acımasız davranmakla suçlamıştır ¹¹⁷. Beşinci Menderes Hükümeti TBMM'den 403 milletvekilinin olumlu oyu ile 4 Aralıkta güven almış, ancak 6 Aralıkta yapılan meclis toplantısında, oturum çıkan olaylar yüzünden, yalnızca "otuz saniye" devam edebilmiş, TBMM Başkan Vekili Fikri Apaydın toplantıyı, 9 Aralık 1957 tarihine ertelemek zorunda kalmıştır ¹¹⁸. Bu başlangıç, gelecekteki günlerin iktidar ve muhalefet açısından daha zor koşullarda geçeceğinin açık bir belirtisi olacaktı. Zira TBMM'deki muhalefet partilerinin milletvekillerinin sayısı toplam olarak 186'yı bulmuş ve muhalefetin sesi daha güçlü çıkmaya başlamıştı.

Beklendiği gibi bu dönemde muhalefet iktidara karşı daha sert bir tavır alacak, DP iktidarı da muhalefeti etkisizleştirmek amacıyla, yeni önlemler alma yoluna gidecekti. Bu düzenlemelerden ilki 12 Aralık 1957 tarihinde TBMM'nin iç tüzüğüne değiştirilmesi olmuştur. Bu tüzük değişikliğine göre; Mecliste toplam milletvekili sayısının % 1'i oranında üyesi olmayan partiler, mecliste grup kuramayacaklardı ki, buna göre; Hür.P. ve CMP'nin grupları ortadan kalkmakta idi. Komisyon toplantılarında sükuneti bozan milletvekilleri önce uyarılacak, daha sonra oturumu terk etmeleri istenecek, görüşmelerde grup adına grup başkanı veya sözcülerinden biri bir defa söz alabilecek, görüşmelere başlanabilmesi için çoğunluk koşulu aranmayacaktı. Ayrıca Bakanlar gerekli gördükleri takdirde açıklama yapmamak hakkına sahip olacak, sözlü sorular yalnızca Cuma günleri yanıtlanacak ve her soruyu yanıtlama süresi beş dakikayı geçemeyecekti. Aynı değişikliğe göre, milletvekillerinin dokunulmazlıklarının daha kolay kaldırılabilmesi ve iç tüzüğe aykırı hareket edenlere uygulanan para ve meclis oturumlarına katılmama cezaları arttırılmakta idi ¹¹⁹. Bu sınırlamalara, özellikle CHP'den sert eleştiriler yapılmıştır. Başbakan Menderes ise, yeni düzenlemelerin, "Meclisi her türlü saldırılardan korumak adına olduğunu" söyleyerek, değişiklikleri savunmuştur ¹²⁰. Bu arada üniversitelerden de Tüzük değişikliğine bazı eleştiriler olmuş, örneğin; bu değişikliği eleştiren Anayasa Profesörü Hüseyin Naili Kubalı Millî Eğitim Bakanlığı emrine alınmıştı ¹²¹.

1957 yılı sonuna doğru bir önemli gelişme de, ordu içinde iktidardan rahatsızlık duyan bir bölüm genç subayın kurduğu gizli örgüt üyelerinden Binbaşı Samet Kuşçu'nun örgüt arkadaşlarını, Tümgeneral Kâzım

¹¹⁷ TBMMZC, Dönem:XI, Cilt. 1, ss. 68-72.

¹¹⁸ Cumhuriyet, 7 Aralık 1957.

¹¹⁹ Resmi Gazete, 6 Ocak 1958, Sayı: 9800.

¹²⁰ DPMGMZ, Dönem: XI, Cilt: 218, s. 28-30.

¹²¹ A.g.z., s. Dönem:XI, Cilt: 211, s.60.

Demirkan aracılığıyla, Millî Savunma Bakanı Namık Gedik'e, hükümet darbesi yapılacağı yolunda bir ihbarda bulunması olmuştur. Bakan Gedik'in bu ihbarı, Başbakana iletmesi üzerine, örgüt hakkında derhal bir soruşturma başlatılmış ve Binbaşı Kuşçu'nun ifadesi doğrultusunda dokuz subay göz altına alınmışsa da, Kuşçu'nun iddialarını kanıtlayamaması nedeniyle, ihbar edilen bu subaylar serbest bırakılmıştır. Tarihimizde "*Dokuz Subay Olayı*" diye anılan bu olayda, Binbaşı Kuşçu ihbarı belgelendiremediğinden, iktidar 1950 ihbarında yaptığı gibi, orduda bir tasfiye hareketine girişmemiştir. İktidarın bu tutumu, böyle bir tasfiye hareketinin askeri çevrelerde bir huzursuzluğa neden olabileceği kaygısından çok, Başbakan Menderes'in yüksek rütbeli subaylara olan güveninden kaynaklandığı söylenebilir. Bu yüdündür ki, Başbakan Menderes, ihbarın üzerine gitmemiştir. Ancak, daha sonra bu olayda göz altına alınan subayların, 1960 darbesinde önemli roller aldıkları düşünülürse, iktidarın bu defa yanıldığı ve olayın üzerine gitmemekle ne denli büyük bir yanlışlık yaptığı anlaşılacaktı. Soruşturma sonucunda gözaltına alınan dokuz subay serbest bırakılmış, ABD Büyükelçiliğine sığınan Binbaşı Kuşçu da "*gerçek dışı ihbar*"dan dolayı tutuklanarak, iki yıl ceza almış ve cezaevine konulmuştur¹²². Başbakan Menderes bu olaydan sonra, Millî Savunma Bakanlığına en çok güvendiği adamlarından Ethem Menderes'i getirmiş;

"Ordunun kendisine karşı bir darbe yapacağına inanmamış" ve tam tersine *"ordunun kendisiyle beraber olduğunu"* ve *"karşısına çıkabilecek her türlü engele karşı koyacağı"* açıklamıştır¹²³. Başbakanın bu açıklaması, o günlerdeki ordu üst komuta kademelerine duyduğu güveni yansıtmakta idi. Ancak ordu içindeki gizli komite, sonraki günlerde de çalışmalarına ara vermeyecek, daha temkinli ve daha etkin bir şekilde bu çalışmalarını sürdürecekti.

1958 yılında siyasi ortamı gerginleştiren önemli gelişmelerden biri de, CHP'nin 5 Martta TBMM'ne bir gensoru önergesi vererek, 1957 genel seçimlerinde yolsuzluklar yapıldığı, radyonun yasalara aykırı olarak DP'nin propaganda aracı olarak kullanıldığı, devlete ait araçlardan seçimlerde yararlanıldığı, seçmen kütük ve listelerinde tahrifat yapıldığı, oy verme gününden önce Adalet Bakanlığı'nın yayınladığı bir bildiriyle mahkemelere karıştığı, seçim güvenliğini bozduğu gibi gerekçelerle, Başbakan Menderes hakkında meclis soruşturması açılmasını istemesi olmuştur¹²⁴. Daha sonraki günlerde CHP'nin verdiği soru ve gensoru önergelerinin sayısı 60'ı bulacak, ancak bunların hepsi de, iktidar partisi milletvekillerinin oylarıyla mecliste redde-

¹²² Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti...*, s. 543.

¹²³ A.g.e.s. 546.

¹²⁴ *Ulus*, 6 Mart 1958.

dilecekti ¹²⁵. Bu arada Ulus Gazetesi'nin Mustafa Kemal Atatürk'ün Bursa Nutku'nu yayınlaması da iktidarın tepkilerine neden olacaktı. Zira iktidar bu yayınlar karşısında, "muhalefetin memlekette bir isyan havası yarattığını" iddia edecek, bu durum iktidar- muhalefet ilişkilerini daha da gerginleştirecekti ¹²⁶.

1958 yılında iktidar- muhalefet arasındaki gerginlikleri tırmandıran bir başka gelişme ise, 14 Temmuzda komşumuz Irak'ta bir ihtilâl ile krallık yönetiminin yıkılarak, Sovyet Rusya yanlısı yeni bir yönetimin kurulması olmuştur. Bu gelişmeyi iktidarı eleştirirken değerlendiren CHP Genel Sekreteri Kâsım Gülek, aşağıdaki sözleriyle iktidara adeta gözdağı vermeye çalışmıştı ;

"Irak'ta son hadiseler neticesinde ölenler bizimkilerin akıl hocası idi. Onlar Irak'ta yaptıklarını bizimkilere tavsiye ederlerdi. Partilerden mi şikayetiniz var? Kapatın gitsin, basından mı şikayetiniz var? Susturun gazeteleri olup bitsin, derlerdi. Onların büyük akıbeti (bizimkilere) ders olmalıdır..." ¹²⁷ .

Bu gelişmeden sonraki günlerde iktidar- muhalefet arasındaki ilişkilerde "ihtilâl", sözcüğü neredeyse hemen her gün sıklıkla kullanılır hale gelecekti.

1958 yılında DP iktidarı gerek iç, gerekse dış sorunların yarattığı ağır baskıların altında ezilmişti. Bir yandan iki yıldan beri artarak devam eden ekonomik sıkıntılar, karaborsa, döviz darlığı, mal sıkıntıları, hayat pahalılığı, basın, Yüksek Yargı ve Üniversite ile olan anlaşmazlıklar, muhalefetin baskıları ; öte yandan Kıbrıs sorunu, 6-7 Eylül Olaylarının etkileri, Irak İhtilâli nedeniyle Bağdat Paktı'nın ortadan kalkması gibi gelişmeler ve ordu içinde genç subayların iktidardan rahatsız oldukları yolundaki haberler, iktidarı iyice bunaltmış ve siyasi gerginliği doruk noktasına çıkarmıştı. Gerçi ekonomik sorunların bir bölümü, 4 Ağustosta Uluslar arası Para Fonu ile yapılan ve adına "İstikrar Programı" denilen uzlaşma ile belli bir çözüme bağlanmıştı. Bu anlaşma sonrasında, başta ABD olmak üzere, Avrupa ülkelerinden önemli ölçüde kredi desteği ve yardım sağlanabilmişti. Ancak Türkiye'ye önemli kısıtlamaların getiren bu program, o günlerde hükümete rahat bir nefes aldırılmışsa da, iktidar- muhalefet arasındaki gerginliğin artarak devam etmesine engel olamamıştı. Gerek iktidar ve muhalefet liderleri arasında, gerekse her iki tarafın basın organlarında "ihtilâl" kavramı daha

¹²⁵ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti...,s. 517.

¹²⁶ A.g.e., s.518.

¹²⁷ Ulus, 4 Ağustos 1958.

da sık kullanılmaya devam etmiş, her iki yan birbirlerini ihtilâlcilikle suçlamışlardır.

Başbakan Menderes, bu dönemdeki hemen her konuşmasında, CHP lideri İnönü'yü "*ihtilâlcilikle ya da ihtilâlcî metotlar kullanmakla*" suçlarken, İnönü de iktidarı muhalefete baskı yapmakla ve demokratik olmayan yöntemlerle hareket etmekle suçlayarak karşılık verecekti ¹²⁸. Bu yıllarda bir defa daha yeni bir "*Bahar Havası*"nın yaşanmaması, toplumdaki siyasal ayrışmayı giderek arttırmış ve toplumdaki uzlaşmazlıklar giderek derinleşmiştir.

1958 yılında iktidarın muhalefete karşı katı uygulamaları karşısında muhalefet, güç birliği etme yolunda yeniden harekete geçmiştir. Bu adımlardan ilki, CMP ile Köylü Partisi'nin birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını alması olmuştur. İkinci olarak, Hür.P. de, CHP ile birleşerek, siyasi varlığını bu partide sürdürme kararı almıştır. CHP'nin girişimleriyle yeniden canlandırılan "*Millî Muhalefet Cephesi*"ni kurma çabaları ise, iktidarda önemli bir rahatsızlık yaratmış, bu rahatsızlık Başbakan Menderes'in, "*Vatan Cephesi*"nin kurulmasını gündeme getirmesinde etkili olmuştur. Menderes, 12 Ekimde Manisa'da yaptığı konuşmada;

" *Politika ve ihtirastan vareste vatandaşların kin ve husumet cephesine karşı Vatan Cephesi*" nde birleşmelerini istemiştir ¹²⁹. Bu istek kısa süre sonra yerine getirilerek, "*Vatan Cephesi*" kurulmuştur.

Demokrat Parti iktidarının son iki yılı adeta, "*Millî Muhalefet Cephesi*" ile "*Vatan Cephesi*" arasında bir siyasi savaşa dönüşecekti. Başta devlet radyosu olmak üzere, iktidar yanlısı basın da bu gelişmelerde önemli rol oynamıştır. Karşılıklı bu tahrikler, yalnızca siyasi parti ve gruplar ile sınırlı kalmamış, toplumun bütün kesimlerine de yansımıştır. Toplum adeta "*iktidar yanlısı*", "*iktidar karşıtı*" olmak üzere, iki cepheye ayrılmıştır. Bu dönemde iktidarın siyasi gücüne dayanarak, TBMM'ni yeterli düzeyde çalıştırmaması, ya da bunun muhalefet tarafından engellenmesi, siyasi gerginliğin artarak devam etmesine neden olacaktı.

Ana muhalefet partisi CHP'nin, 12 Ocak 1959 tarihinde toplanan On Dördüncü Büyük Kongresi'nin yayınladığı "*İlk Hedefler Bildirisi*" de iktidarın tepkilerine neden olacaktı. Zira bu bildiriyle CHP ; anti-demokratik yasa, yöntem, düşünce ve uygulamaların kaldırılmasını; yeni bir anayasa yapılarak bu anayasa ile halk egemenliği, hukuk devleti anlayışı ve sosyal adalet ilkelerine önem verilmesini; hiçbir ayırım gözetmeden herkese bireysel ve

¹²⁸ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti...,s. 519-520.

¹²⁹ DPMGGMZ, Dönem:XI, Cilt: 243, s. 185.

toplumsal özgürlüklerin sağlanmasını, Devlet Başkanlığı makamının tarafsız hale getirilmesini, yasama organının güçlendirilmesini, ikinci bir meclisin kurulmasının, mahkeme bağımsızlığı yargıç güvenliğinin garanti altına alınmasını, yönetimin tarafsızlığının sağlanmasını, sosyal devlet anlayışının uygulanmasını; seçimlerin serbest, eşit ve dürüst şartlar altında yapılmasını ve nispi temsil yönteminin benimsenmesini, ispat hakkı ve mal beyanının zorunlu hale getirilmesini istemekte idi. Ayrıca bu bildiride; meclis içtüzüğünün değiştirilerek, meclis başkanlığı makamının yansızlığının sağlanması, milletvekillerinin söz özgürlüğü ve dokunulmazlığı, soru, gensoru, meclis soruşturması gibi kurumlara gerçek kimliklerinin kazandırılması öngörülmekteydi ¹³⁰.

Bu bildiri, Demokrat Parti'nin muhalefette iken, CHP'den isteklerini içeren "*Millî Teminat Misakı*"nı hatırlatmakla beraber, çok daha kapsamlı idi. Bu bildiride sözü edilen konuların önemli bir bölümü, 1950-59 yılları arasında muhalefet partileri tarafından benimsenmiş ve sık sık dile getirilmiş ve getirilmekte idi. Bu nedenle, "*İlk Hedefler Bildirisi*"nin, bütün muhalefet partilerinin temel hedeflerini yansıttığı söylenebilir. Ancak iktidar, bu bildiride istekleri dikkate almamış, bu gelişmeler de iktidar- muhalefet ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Mecliste muhalefetin görevini yeterince yapamamasının bir sonucu olarak, muhalefet partilerinin ileri gelenleri yurt gezilerine çıkarak, bu gezilerde iktidarı eleştirmeye devam etmişlerdir. Özellikle CHP lideri İnönü'nün bu amaçla çıktığı yurt gezilerinden, Uşak'ta (30 Nisan 1959), Çanakkale- Geyikli'de (11 Eylül 1959), Kayseri -Yeşilhisar'da (3 Nisan 1960) olaylar çıkmış ve bu olaylarda, gerek DP'lilerin, gerekse yerel yöneticilerin de tahrikleriyle istenmeyen durumlar yaşanmıştır ¹³¹. Bu olayların giderek artması üzerine DP iktidarı, olayları araştırmak üzere, tamamı iktidar milletvekillerinden oluşan bir Meclis Tahkikat Komisyonu kurulmasına karar vermiştir. Bu komisyonun kuruluşu sırasında, iktidar ile muhalefet milletvekilleri arasında mecliste çok sert tartışmalar yaşanmış, 17 Nisan 1960 tarihinde, Komisyonun görev ve yetkilerini belirleyen yasanın oylandığı gün ise, meclisteki kavgalar artmış ve CHP lideri İnönü'ye meclisteki on iki oturuma katılmama cezası verilmiştir ¹³². Bu yasa ile Tahkikat Komisyonuna çok geniş yetkiler verilmiştir. Bu yasaya göre; komisyon ve görevlendireceği alt komisyonlar ;

¹³⁰ Giritlioğlu, a.g.e., I, ss. 453-455.

¹³¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti...,ss. 523-530.

¹³² TBMMZC, Dönem: XI, Cilt: 13, s. 305.

" Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu; Askeri Muhakeme Usul Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet Müdde-i Umumisi'ne, sulh hâkimine ve askeri, adlî âmirlere tanınmış olan bilcümle hak ve salâhiyetleri haiz olacaklardı... " ;

"Her türlü yayın yasağı kayabilme, bunlara uymayanların dağıtımını yasaklama, toplatma, yayınlar ve matbaalarını kapatma, soruşturma için gerekli görülen her türlü eşya, evrak ve belgelere el koyabilme; siyasi nitelikli toplantı, gösteri, hareket ve benzeri hareketler hakkında önlem ve karara alma hakkına sahip olacaklar" dı. Bütün bunlara ek olarak, bu komisyonun aldığı kararlara uymayan kişi ve kamu görevlilerine ağır cezalar verilmesi de öngörülmüştü ¹³³. Bu yasanın kabulünün ardından iktidar- muhalefet arasındaki ilişkiler, karşılıklı açıklama ve suçlamalarla daha da gerginleşmiştir.

Tahkikat Komisyonunun kurulması, Anayasa çerçevesi içinde olmakla birlikte, bu Komisyona tanınan yetkilerin Anayasaya aykırı, demokratik düzenin öngördüğü güçler ayrılığı ilkesine ters düştüğü, yürütmenin yargının yetki alanına girdiği iddia edilmiştir. İktidarın adeta tek partili yönetimlerde olduğu gibi, böyle bir uygulamaya gitmesi, muhalefetle aralarında zaten varolan uçurumun, daha da artmasında önemli rol oynayacaktı. Zira bu yasa ile Demokrat Parti iktidarı, yasal bir muhalefet partisi olan CHP'yi;

"Yıkıcı, gayri meşru ve kanun dışı... " ilan ederek;

"Kendi partilerine mensup bazı şahısları silahlandırmak suretiyle, iktidar mensup ve taraftarları aleyhine münferit veya toplu halde baskı yapmaya ve suç işlemeye teşvik suretiyle memlekette kanlı kardeş kavgalarına müncer olan tertiplere baş vurmak", "orduyu siyasete karıştırmaya çalışmak", "gayri meşru ve kanun dışı yollarla halkı kanunları ihlale, kanunî tedbirlere karşı galeyan ve fiilî tecavüzlere teşvik ve tahrik etmek...", gibi çok ağır suçlarla suçlamakta idi ¹³⁴.

Bu yasanın görüşülmesi sırasında iktidar milletvekilleri, muhalefeti "ihtilâlcilikle" suçlamaya devam etmiş, buna karşılık CHP lideri İnönü de, mecliste yaptığı uzun konuşmasının sonunda iktidarı şu sözlerle uyarmıştı ;

"Eğer insan hakları yürütülmez, vatandaş hakları zorlanırsa, baskı rejimi kurulursa ihtilâl behemahal olur...Biz böyle bir ihtilâlin içinde bulunmayız. Böyle bir ihtilâl (bizim) dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır...Biz demokratik rejim dedik, demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp, baskı rejimi haline dönüştürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, sizi ben bile kurtaramam... İhtilâl niçin yapılır? Eğer ihtilâl

¹³³ A.g.z.,s. 306.

¹³⁴ Resmi Gazete, 19 Nisan 1960, Sayı: 10484.

vatandaş için başka çıkar yol yoktur, kanaati zihinlere ve bütün müesseselere yerleşirse, meşru bir hak olarak kullanılacaktır. Bundan içtinap kâbil değildir...”¹³⁵.

İnönü'nün bu sözleri, meclisteki iktidar yanlısı milletvekillerinin büyük tepkiler göstermelerine neden olacak ve daha sonra İnönü'nün 27 Mayıs 1960 darbesinden önceden haberi olduğu şeklinde yorumlanacaktı.

Başbakan Menderes'in hukuk danışmanı Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in bile bu yasanın Anayasaya aykırı hükümler taşıdığını açıkça ifade ederek Başbakan Menderes'i uyarmıştı ¹³⁶. Bu yasa ile CHP'nin, kapatılabileceği konusu gündeme getirilmiş ve bu durum muhalefetin de sert tepkilerine neden olmuştur ¹³⁷. Bu gelişmelerin ardından, İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerde öğrenci olayları başlamıştır. Polis ile öğrenciler arasında meydana gelen çatışmalarda, bazı öğretim üyeleriyle çok sayıda öğrenci yaralanmış ve çok sayıda öğrenci de gözaltına alınmış, ayrıca iki öğrenci yaşamını yitirmiştir ¹³⁸. Başbakan bu gerginliği yatıştırmak bir yana, açıklamalarıyla varolan gerginliği tırmandırılmış, olaylarla ilgili olarak yaptığı konuşmasında ;

“Üniversiteye gireceğiz, temelini gireceğiz...Bize vatan lâzımdır...Bugün fiilen bir ihtilâlin içindeyiz. İhtilâlin kendine göre mantıklı icapları vardır. ..Belki bu akşam, belki yarın akşam bir hususi mahkeme derhal kuracağız...” diyerek, bu hareketleri *“Halk Partisi'nin ihtilâli ve isyanı”* ¹³⁹ olarak nitelendirmişti.

Öğrenci olayları 28-29 Nisanda Ankara'da Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinde devam etmiş, bu olaylar üzerine hükümet, Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan ederek, kapalı ve açık yerlerdeki her türlü gösteri ve yürüyüşleri yasaklamış ve gece sokağa çıkma yasağı koymuştur ¹⁴⁰.

Başbakan Menderes, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'ne yaptığı bir ziyaret sırasında da öğrenciler tarafından protesto edilmiş, Başbakan Enstitü'yü kızgınlık içinde terk etmek durumunda kalmıştı ¹⁴¹. Ankara'daki asıl büyük olay, 5 Mayıs 1960 tarihinde, saat beşte Kızılay Meydanında meydana gelmiştir. Tarihimize *“555K Olayı”* diye bilinen bu olay sonrasında ise, iktidar- muhalefet ilişkilerinde hiçbir yumuşama yaşanmamış, tam tersine gerginlik doruk noktasına ulaşmıştır. Aynı gün partisi tarafından İzmir'de dü-

¹³⁵ TBMMZC, Dönem:XI, Cilt. 13, s. 207.

¹³⁶ Ali Fuad Başgil, 27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri, Çevirenler: Mehmet Ali Sebük- İ.Hakkı Akın, İstanbul, 1966,s. 130.

¹³⁷ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti..., s. 534.

¹³⁸ A.g.e.,ss. 534-538.

¹³⁹ DPMGGMZ, Dönem:XI, Cilt: 304, ss. 9-22.

¹⁴⁰ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti..., s. 537.

¹⁴¹ Ulus, 29 Nisan 1960.

zenlenen büyük bir mitinge katılan Başbakan Menderes, bu mitingde bir yandan muhalefete meydan okurken, öte yandan da bütün bu gerginliklerden bir genel seçimle kurtulmayı düşündüklerini açıklamıştır ¹⁴².

Kısacası; Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi gerginlik ortamından ancak bir erken seçimle çıkılabileceği yolundaki anlayışa, hem iktidar, hem de muhalefet tarafından sıcak bakılmaya başlanmıştı. Zira siyasi tansiyonu biraz olsun düşürebilmek amacıyla DP içinden, "Yaylacılar" adı verilen bir grup milletvekilinin Menderes'i yumuşatma çabaları da olumlu sonuç vermemişti. Parti grubunun, 25 Mayıs'taki son toplantısında kendisinin eleştirilmesine çok üzülen Başbakan Menderes, "teessüf" ederek, arkadaşlarına kızarak grup toplantısını terk etmişti. Bu grup toplantısı Başbakan Menderes'in son grup toplantısı olacaktı ¹⁴³. Aynı gün Eskişehir'de giden Başbakanın konuşması, hoparlörün telleri kesilerek engellenmiş ve Başbakan bu defa da subaylar tarafından ilginç bir yöntemle protesto edilmişti. Bu olaydan bir gün sonra ise, 27 Mayıs 1960 tarihinde, Demokrat Parti iktidarı askeri bir darbe ile son bulacaktı.

SONUÇ

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, büyük demokratik beklentilerle çok partili sisteme yeniden bir başlangıç yapmış ve çok sayıda siyasi partinin kurulmasıyla başlayan süreç içinde, iktidar partisinden ayrılan bir gurubun 1945 yılından itibaren başlattığı muhalefet hareketinin sonucu olarak liberal bir söylemle kurulan Demokrat Parti, yaklaşık dört yıllık başarılı muhalefet dönemi sonrasında, 14 Mayıs 1950 tarihinde, yirmi yedi yıllık tek parti yönetimine son vererek, serbest seçimlerle iktidara gelmiştir.

Demokrat Parti'nin ilk dört yıllık iktidar döneminde Türkiye'de, gerek ekonomik ve gerekse siyasal anlamda önemli gelişmeler sağlanmış, 1950-54 yılları DP'nin "Altın Yılları" olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde özellikle aydınların, kırsal kesimde yaşayan insanların ve özel girişimden yana olan sermayenin, basının ve daha önceki dönemlerde iktidara karşıt olan kesimlerin desteğini almayı başarmıştır. DP'nin yarattığı bu parlak dönem içinde, özellikle muhalefete karşı uygulanan sert tavırları fazla dikkati çekmemiştir. Bu olumlu gelişmelerin bir sonucu olarak, 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimlerde DP, Türkiye tarihinde ulaşamayan bir oy oranıyla, yeniden iktidara gelmiştir.

Demokrat Parti iktidarı 1955 yılından itibaren gerek parti içinde ve yurt genelinde, özellikle de ekonomik anlamda, gerekse Kıbrıs sorunu nedeniyle

¹⁴² Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti..., ss. 539-40.

¹⁴³ Rıfık Salim Burçak, Yassıda ve Öncesi, Ankara, 1976, ss. 50-55.

yaşanan olaylar yüzünden önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlar Başbakan Menderes'in başta basın, üniversite, yüksek yargı kurumları, ordu ve muhalefet olmak üzere, pek çok kurumlarla olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Genel ve yerel seçimlerde aldığı yüksek oy oranlarından da güç alan Başbakan, giderek artan sorunları ılımlı bir anlayışla çözmek yerine, daha sert yöntemlerle çözmeye çalışarak, partisinin kuruluş amaçlarından bir ölçüde uzaklaşmıştır. Bu rahatsızlık ve olumsuz gelişmeler DP'nin, 24 Ekim 1957'de yapılan erken seçimlerdeki oy kaybına neden olmuştur. Bu seçimlerden önemli bir başarıyla çıkan muhalefet ile DP arasında, 1958'den itibaren giderek artan siyasi gerilim, topluma yansımış ve bu durum önemli bir toplumsal ayrışmaya yol açmıştır. Bu gelişmelerde iktidar ve muhalefetin uzlaşmaz tutumlarının ve basının önemli payı vardır. Bu dönem içinde yasama görevini gergince yapamamış, kurumlar arasında yeterli uzlaşma sağlanamamıştır.

Demokrat Parti iktidarı, 1960 yılından itibaren ekonomik sorunların bir bölümünü, dış yardım ve kredilerle çözmeyi başarmışsa da, içerideki siyasal çatışmaları ve toplumsal ayrışmayı gidermeyi başaramamıştır. Bu olumsuzluk, toplumun bazı kesimlerinde, sorunların demokratik olmayan güçler tarafından çözümlenebileceği gibi bir anlayışın doğmasına neden olmuştur. Demokrat Parti iktidarı ve muhalefet, bu sorunların bir erken seçimle çözülebileceği konusunda bir uzlaşmaya vardığı günlerde, 27 Mayıs 1960 darbesi ile DP iktidarı son bulmuştur.